

Ok. 7.-
Irena Kosmowska, Dorota Milkuszyc,
Aniela Szycówna.

Kobieta polska jako autorka pedagogiczna.

Biblijografja książek z dziedziny teorji wychowania,
podręczników i literatury dla młodzieży, poprzedzona
wstępem historycznym.

WARSZAWA 1912.

Wydawnictwo Sekcji pedagogiczno-oświatowej projektowanej
Wystawy pracy kobiety polskiej.



9900

BIBLIOTEKA WYDZIAŁU
Pedagogiki i Psychologii - Uniwersytetu w Białymstoku



FPP0021697

Czcionkami Drukarni Naukowej, Warszawa, Mazowiecka 8.

Kobieta polska jako autorka pedagogiczna.

Wydatna działalność kobiet na polu wychowania i nauczania, ich miłość i praca dla dziecka sprawia, że polska literatura pedagogiczna obficie jest zasilana przez pióra niewieście, czego dowodem zbiór książek i broszur, które przedstawiamy na wystawie pracy kobiety polskiej w Pradze czeskiej, chcąc dać możliwie pełny obraz naszej pracy w tej dziedzinie.

Biblijografia, ułożona przez dr-ową Kosmowską i p. Dorotę Milkuszczyk, daje przybliżone pojęcie o ilości pism kobiecych i o kierunkach, w jakich autorki nasze sił swych próbowały; aby lepiej jednak zrozumieć całą doniosłość tego dorobku, musimy wniknąć w rozwój historyczny naszej literatury pedagogicznej i zwiększający się w niej ciągle udział sił niewieścich. Dorobek ten dzielimy tu, również jak w biblijografii na trzy główne działy: *I Dzieła teoretyczne z dziedziny pedagogiki* t. j. prace, rozbierające naukowe podstawy nauki wychowania, popularyzujące wiedzę z tej dziedziny lub udzielające rad i wskazówek rodzicom i wychowawcom. *II Podręczniki do nauczania domowego i szkolnego*, będące pomocą zarówno dla nauczycieli jak dla uczniów. *III Książki dla dzieci i młodzieży*, które jakkolwiek

treścią swą należą często do literatury pięknej i posiadają zalety artystyczne, stanowią ważny czynnik wychowawczy i jako takie słusznie wśród prac pedagogicznych powinny być pomieszczone.

I Dzieła teoretyczne z dziedziny pedagogiki. Usunięta w głąb życia rodzinnego, nie mająca dostępu do źródeł nauki wyższej, kobieta przez długie wieki zajmowała się praktycznie wychowaniem młodego pokolenia, nie biorąc udziału w roztrząsaniach teorii pedagogicznych. Niemniej ślad jej pracy wyraźnie zaznacza się w tej dziedzinie. Pierwsze dzieło pedagogiczne w Polsce nie było wprawdzie *napisane* przez kobietę, ale zostało przez nią *obmyślane* nie tylko w ogólnym zarysie lecz w wielu szczegółach. Jestto traktat łaćniński *o wychowaniu królewicza*¹⁾, który królowa Elżbieta, żona Kazimierza Jagiełły, przesyła swemu synowi Władysławowi, królowi węgierskiemu i czeskiemu, jako rady co do wychowania jego dzieci. Dzieło to, stojące w zupełności na wyżynie najlepszych utworów XV wieku, przedstawia ideał wychowania, zgodny z pojęciami Odrodzenia i zawiera bardzo wiele trafnych myśli o wychowaniu, myśli opartych niewątpliwie w znacznej części na doświadczeniu matki sześciu synów i sześciu córek, tej „matki królów“, jak często u nas nazywają Elżbietę.

Drugi głos kobiety w sprawie wychowania datuje dopiero z XIX wieku. Młoda *Klementyna Tańska* (ur. 1798 zm. 1845) w wydanej przez siebie *Pamiętce po dobrej matce* (Warszawa 1819) daje niejako program wychowania dziewcząt, który kilku pokoleniom służył za wskazówkę. Niewątpliwie program to szczupły i skromny, a nawet na swoje czasy dość umiarkowany, ale mieści w sobie myśli, które odtąd pedagogice polskiej przyświecały jako gwiazda przewodnia. Gdy

¹⁾ *De institutione regii pueri.*

ówczesne wychowanie dziewcząt zarówno domowe, jak publiczne, oparte było na wzorach francuskich i częstokroć powierzane cudzoziemkom, autorka nasza pierwsza kreśli ideał wychowania narodowego: kładzie nacisk na wyrobienie w dziewczętach przywiązania do kraju, na staranną naukę języka polskiego, historii i literatury ojczystej, na kształcenie myśli i serca, na przysparzanie krajowi nie tylko dam salonowych i dobrych gospodyń, lecz kobiet obywaterek. Przykład Hofmanowej pobudził myśl niewiast w tym kierunku i w środkowych dziesiątkach wieku XIX spotykamy się już z kobietami, które zgodnie z jej ideałem żyją i działają, choć wykształceniu dziewcząt szersze zakreślają rozmiary.

W roku 1843 *Eleonora Ziemięcka*, pierwsza w Polsce kobieta, posiadająca wykształcenie filozoficzne, wydaje rzecz p. t. *Myśli o wychowaniu kobiet*, żądając dla dziewcząt nie tylko zasad moralnych i wyrobienia charakteru, lecz i nauki gruntownej. Wyrazem tego żądania jest drugie obszernie dzieło tejże autorki p. t. *Kurs nauk wyższych dla kobiet, obejmujący psychologję, estetykę, pedagogikę i moralność* (Warszawa 1864 tomów 4). Wyszczególnienie to przedmiotów, zamieszczenie wśród nich *psychologii i pedagogiki* dowodzi, że już w połowie XIX wieku były u nas autorki, głoszące zasadę, że dla dobrego wychowania młodych pokoleń, kobiecie matce, wychowawczyni i nauczycielce nie wystarczy cudowny instynkt macierzyński, lecz trzeba jej nadto wiedzy specjalnej.

Było to przekonaniem nie tylko jednostek lecz całych grup kobiet; wiedzy szerszej pragnęły entuzjastki, skupione około wielkiej poetki i obywatelki, *Narcyzy Żmichowskiej* (urodz. 1819 zm. 1876). Ona sama nie dała wprawdzie specjalnego dzieła o pedagogice, lecz mnóstwo myśli o wychowaniu rozrzuciła we wszystkich swych

utworach nawet w powieściach, więcej jeszcze w listach i w *pogadankach pedagogicznych*, które wygłaszała dla swych uczennic—młodych nauczycielek; pogadanki te znamy tylko z tradycji i notatek rękopiśmiennych, które należałoby odnaleźć, uporządkować i ogłosić drukiem, jako ważny dokument historyczny poważnego zajęcia się pedagogiką polek w środkowych dziesiątkach XIX wieku. W ostatnich latach swego życia pomieściła też Żmichowska kilka artykułów pedagogicznych w *Gazecie Polskiej*, z których zwłaszcza jeden o *Wychowaniu początkowym* (1874) zasługuje na bliższą uwagę; występuje tu autorka przeciw powierzeniu pierwszego wychowania dzieci bonom cudzoziemkom, zwraca uwagę na rozwój dziecka w pierwszych latach życia i podnosi sprawę odpowiednio przygotowanych bon-polek.

Inne autorki z tego czasu, o ile nie poruszały ogólnej sprawy rozszerzenia programu kształcenia dziewcząt, rozpatrywały zasady wychowania małych dzieci. Już w roku 1856 wychodzi dziełko *Lucyny Mieroszewskiej* p. t. *Rady praktyczne o początkowym wychowaniu dzieci, epoka od 1 do 5 roku*. Sprawa ochron, które od r. 1839 zaczęto zakładać w Warszawie, żywe też budzi zainteresowanie wśród kobiet, pojmujących doniosłość społeczną wychowania dzieci najuboższych. Autorki nasze nie zdobywają się wprawdzie w tej epoce na dzieło oryginalne o prowadzeniu zajęć w ochronach, lecz przysługują się ich sprawie przez przyswajanie dziełek obcych np. *K. Łubieńska* przekłada z niemieckiego dziełko Chimaniego p. t. *Przewodnik dla nauczycieli w domach ochrony małych dzieci* (Warszawa 1841). Podobnym dowodem wczesnego zainteresowania się zasadami Frebla i sprawą ogródków dziecięcych jest dokonany przez *Ksawerę Kuwiczynską* przekład dziełka p. t. *Dziecinne ogrody, nowa metoda wychowania i naucza-*

nia Fryderyka Froebla (Drezno 1864). O tymże przedmiocie *P. Pietraszewska* w czasopiśmie *Szkoła*, która od r. 1868 zaczęła wychodzić we Lwowie, pomieszcza w r. 1869 art. p. t. *Szkółki dzieci podług systemu Froebla*. Wielce dziś zasłużona pisarka pedagogiczna, *Antonina Machczyńska* w pierwszej swej książce p. t. *Młoda nauczycielka* (Poznań 1863) udziela trafnych rad i wskazówek nie tylko co do początkowego nauczania, lecz i co do postępowania z dziećmi.

Po roku 1870 wzrasta u nas wogóle zainteresowanie się sprawą wychowania: rozszerzenie programu nauki dla dziewcząt, kształcenie zawodowe kobiet i racjonalne wychowanie domowe małych dzieci należą do spraw najbardziej aktualnych. Kobiety w tym ruchu żywy biorą udział. W Warszawie *Marja Ilnicka*, pierwsza redaktorka *Bluszczu*, w organie swym wiele miejsca poświęca pedagogice i niejednokrotnie sama zabiera głos w sprawach wychowania. W Galicji wiele prac pedagogicznych większych lub mniejszych rozmiarów wychodzi z pod pióra *Anastazji Dzieduszyckiej* (*Kilka myśli o wychowaniu kobiet* Lwów 1871. *Gawędy matki* Lwów 1872) i *Felicji Boberskiej* np. *O kształceniu charakteru*.

W r. 1879 redakcja *Bluszczu* ogłasza konkurs na dzieło o wychowaniu. Nagrodę otrzymuje *Zofja Kowerska* za pracę p. t. *Wychowanie macierzyńskie* (Warszawa 1881) obejmując w książce swej wszystkie niemal kwestje, związane z wychowaniem domowym nie tylko małych dzieci lecz i młodzieży dorastającej. Współcześnie wychodzi książka *Walerji Marrenowej* p. t. *Przesady w wychowaniu* (Wilno 1881) a *Anastazja Dzieduszycka* ogłasza nową pracę p. t. *Listy nauczycielki, poświęcone nauczycielkom ludowym i uczennicom seminarjów żeńskich* (Kraków 1883).

W wychodzącym od r. 1882 *Przeglądzie pedagogicznym* spotykamy również artykuły autorek naszych, tutaj też roz-

poczynają często swą działalność literacką pisarki, które później poświęciły się wyłącznie pedagogice. W r. 1886 znajdujemy po raz pierwszy na łamach *Przeglądu* nazwisko *Marji Weryho*, która położyła niespożyte zasługi na polu wychowania przedszkolnego naprzód w ogródkach dziecięcych, a następnie i w ochronach. Z dzieł jej teoretycznych w tym zakresie warto przypomnieć tytuły: *Gimnastyka dla dzieci od lat 4—9* (Warszawa 1887) *Wychowanie przedszkolne* (Warszawa 1895) *Jak zająć dzieci w wieku przedszkolnym?* (Wydanie II 1906). *W sprawie ochron* (1906).

Od roku 1887 spotykamy też w *Przeglądzie pedagogicznym* artykuły *Jadwigi Szczawińskiej-Dawidowej* (ur. 1864 zm. 1910) poruszające z werwą i życiem różne sprawy społeczno-wychowawcze np. artykuł p. t. *Dzieci i służba* (*Przegląd pedagogiczny* 1890) zawierające ostrą krytykę współczesnego wychowania i nauczania zwłaszcza w szkołach żeńskich, czego dowodem wydana już znacznie później broszura *O pensjach żeńskich* (Warszawa 1905).

W roku 1890 w *Przeglądzie Pedagogicznym* zaczyna próbować swych sił pisząca te słowa. Treścią główną tych pierwszych artykułów jest nauczanie domowe, gdyż na szkoły w warunkach ówczesnych nie można było oddziaływać; myślą przewodnią—oparcie nauczania i całego wychowania na znajomości dziecka. Wyrazem tej dążności, której wierną pozostałam przez całe życie, są dwie pierwsze moje książki: *Nauka w domu, przewodnik dla rodziców i wychowawców* (Warszawa 1896) i *Rozwój pojęciowy dziecka* (Warszawa 1899).

Od roku 1893 rzeczniczką i wyrazicielką nowych hasł pedagogicznych staje się niezmordowana pracownica na tym polu, *Iza Moszczeńska*, której dorobek literacki zawiera prócz ogromnej liczby artykułów, broszur popularnych, bardzo dobrych przekładów z literatur zagranicznych

całkowity zarys pedagogiki p. t. *Ogólne zasady wychowania* (Warszawa 1907).

Ogólnie można powiedzieć, że charakter prac pedagogicznych w końcu XIX i w początkach XX stulecia staje się coraz bardziej naukowym: kobiety starają się zgłębić każdą kwestję, o której piszą i w dziedzinie wiedzy pedagogicznej nie ustępują już mężczyznom, a nawet ich przewyższają; warunki tylko życiowe i cenzuralne zwłaszcza w Warszawie nie pozwalają im rozwinąć skrzydeł na tym polu i każą się ograniczać do wychowania i nauczania domowego, do praktycznych rad i wskazówek dla matek, gdy wiele kwestji naukowych i społecznych z różnych względów trzeba pomijać. W zakresie jednak dla siebie dostępnym poruszają wszystkie niemal zagadnienia, a wiele z nich tylko dzięki inicjatywie kobiet przedostało się do polskiej literatury pedagogicznej, do takich należy: sprawa uświadczenia i sprawa koedukacji. W obu tych kwestjach pojawiały się wprawdzie od czasu do czasu luźne artykuły, ale żywotność nadały im dopiero pisma trzech naszych autorek. *Izy Moszczeńskiej* (*Jak rozmawiać z dziećmi w kwestjach drażliwych?* 1904. *Czego nie wiemy o naszych synach?* 1904), *Róży Centnerszwerowej* (*Skąd się wziął twój braciśzek?* 1903, *O wspólnym obu płci kształceniu* 1905) i *Teodory Męczkowskiej* (*O szkołach mieszanych* Kraków 1902).

W ogólnym charakterze prac pedagogicznych z początków XX stulecia w odróżnieniu od dawniejszych uwydatniają się trzy dążności: budowanie podstaw pedagogiki naukowej przez studia psychologiczne nad dziećmi; dążenie do reformy wychowania w myśl ideałów, głoszonych przez pedagogów najnowszej doby zwłaszcza przez autorkę „Stulecia dziecka“, które zostało przełożone na język polski przez Izę Moszczeńską; wreszcie pewna dążność do syntezy pedagogiki przez zobrazowanie jej stopniowego postępu.

Broszura moja *O zadaniach i metodach psychologii dziecka* (wyd. I 1901 wyd. II 1904) i założone w Warszawie w r. 1907 *Polskie Towarzystwo badań nad dziećmi* pobudza cały szereg pracowników na tym polu, że wymienię tylko p. *Annę Grudzińską*, autorkę i inicjatorkę wielu studjów, *Jadwigę Rzętkowską*, autorkę cennych prac o mowie dziecka, *Eugenję Lublinerową* i *Dorotę Zylberową*, które pierwsze u nas zajęły się sprawą dzieci nienormalnych. Rzeczniczką reform w wychowaniu moralnym była w dalszym ciągu *Iza Moszczeńska*, gdy *Janina Mortkowiczowa*, jedna z pierwszych u nas zaczęła podnosić sprawę wychowania estetycznego, *Julja Unszlicht-Bornsteinowa* pisała o szkołach amerykańskich, a *Stefanja Sempołowska* w broszurze p. t. *Niedola młodzieży w szkołach galicyjskich* dała ostrą krytykę współczesnej szkoły polskiej.¹⁾

Z temi hasłami reform i postępu łączono pewien zwrot ku przeszłości: historia pedagogii, która poprzednio miała wśród kobiet jedyną przedstawicielkę w *Marii Bielskiej*, teraz zaczyna je coraz bardziej interesować. Wspomniane wyżej *Róża Centnerszwerowa* i *Teodora Męczyńska* w traktatach swych o koedukacji, powołują się na historję szkolnictwa na Zachodzie i w Polsce; pisząca te słowa w tych właśnie czasach daje zarys historyczny literatury dla młodzieży w książce, opracowanej wspólnie ze Stanisławem Karpowiczem²⁾, pisze studja o Wernicu i Dygasińskim, jako przyczynek do historii naszej pedagogiki, a w książce zbiorowej p. t. *Prądy w nauczaniu języka* daje artykuł p. t. *Historja nauczania języka polskiego*. Większą

¹⁾ Wyrazem tego dążenia do reformy jest też pismo p. t. *Szkoła przyszłości*, które w roku 1905 i 1906 wychodziło w Krakowie pod redakcją *Julji z Benonich Dobrowolskiej*.

²⁾ Stanisław Karpowicz i Aniela Szcówna. *Nasza literatura dla młodzieży*. Warszawa 1904.

jednak od tych szkiców ma wartość monografia Komisji Edukacyjnej przez *Helenę Witkowską* i popularne a gruntowne studja *Orszy* (Heleny Radlińskiej) o dawnych szkołach i uniwersytetach.

Pamiętny rok 1905 w jednym jeszcze kierunku pobudził pióra kobiece. Nadzieja uzyskania szkół polskich wywołała cały szereg artykułów, broszur i książek, zawierających projekty szkół nowych pod względem ducha i organizacji, wskazówki dla nauczycieli i nauczycielek. W takiej chwili z pośród autorek dawniejszych Iza Moszczeńska traktuje zasadnicze podstawy kwestji szkolnej w broszurze p. t. *Nasza szkoła w Królestwie Polskim* (Lwów 1905), Aniela Szcówna daje małą broszurkę *O zadaniach nauki języka polskiego w szkole ludowej* (Warszawa 1905), a oprócz nich odzywają się liczne głosy kobiet, które poprzednio zajmowały się pedagogiką raczej praktycznie, jako nauczycielki, niż teoretycznie jako gałęzią wiedzy. *Władysława Weycherówna*, znana poprzednio zaszczytnie ze swych podręczników, wydaje: *Program i wskazówki do nauki czytania i pisanja z analfabetami dorosłymi* (1907), *Stefanja Leszczyńska* opracowuje *Program i wskazówki przy nauczaniu arytmetyki*, *Stefanja Marciszewska*—*Rady i wskazówki dla kierujących ochronami* (Warszawa 1906), *Kazimiera Kalksteinówna* — *Program historii polskiej w szkole elementarnej* (Warszawa 1907). Stanisława Rychterówna i Teodora Męczyńska pracują nad ułożeniem programu nauk przyrodniczych. Nie wszystkie myśli i uwagi przez nas rzucone weszły w życie; warunki polityczne nie pozwoliły nam urzeczywistnić wielu pomysłów i zamiarów, a nawet niekiedy zmusiły przerwać pracę zaledwo rozpoczętą; ale w literaturze pedagogicznej pozostało świadectwo, że kobieta polska zdobyła sobie prawo głosu we wszystkich sprawach wy-

chowania i umiała z tego prawa skorzystać, ile razy szło o podniesienie oświaty ogólnej.

II. *Podręczniki do nauczania domowego i szkolnego.* W związku z pracą teoretyczną na polu metodyki nauczania pozostaje opracowywanie podręczników, jako pierwsze zastosowanie tej teorii. Ponieważ napisanie podręcznika wymaga obok przygotowania pedagogicznego wiedzy naukowej w danej dziedzinie, ilość i jakość podręczników zależała w każdym okresie od wykształcenia specjalnego nauczycieli. Po wszystkie czasy jednak działalność kobiet na tym polu ujawniała się przeważnie w dziedzinie książek, służących do początkowego nauczania, i w dziedzinie podręczników do języka ojczystego i historii ojczystej. Możemy się pochwalić, że pierwszym podręcznikiem, napisanym przez kobietę, była historia Polski dla ludu p. t. *Pielgrzym w Dobromilu*, (I wydanie 1818). Autorką tej książki była pełna zasług ks. *Izabella Czartoryska*, a popularność jej i wpływ były niezmiernie; we wszystkich prawie domach polskich używano jej dla dzieci, celem obznajomienia ich z historią ojczystą. *Klementyna z Tańskich Hofmanowa*, która pierwsza u nas kreśliła samodzielnie program nauczania dziewcząt, a jednocześnie była twórczynią odrębnej literatury dla młodzieży, dała kilka dziełek, które niewątpliwie służyły, jako podręczniki w nauczaniu domowym. A więc elementarz p. t. *Wiązanie Helenki* (I wydanie 1823) mający pewne braki pod względem metody czytania i pisania, ale ciekawy ze względu na wprowadzone rozmowy matki z córeczką, będące próbą nauki o rzeczach otaczających. W dziele p. t. *Amelja matką* pokusiła się o rzecz trudną, bo o popularny wykład religii dla dzieci nie w formie katechizmowej, lecz w formie pogadanek matki z dziećmi (3 tomy wyszły w r. 1824). W wydawanych przez siebie *Rozrywkach dla młodocianego wieku*

(1824—1828) pierwszym u nas piśmie dla dzieci, pomieściła p. t. *Wiązanie młodej polki* rodzaj wypisów z dawnych autorów polskich, co wobec małej w owym czasie liczby dziełek w tym rodzaju, były rzeczą ważną i doniosłą. W późniejszym czasie opracowała też historję świętą i historję powszechną, używaną niekiedy za podręcznik dla dziewcząt. Dzieło jej zaś *O powinnościach kobiet* (1841) jest kursem nauki moralności, zestawionym z wykładów, które prowadziła w t. zw. *Instytucie dla guwernantek*, zakładzie, który stanowił u nas jakby pierwszą próbę rozszerzenia kursu pensji żeńskiej, a zarazem był rodzajem seminarjum nauczycielskiego. Myśl opracowania całkowitego kursu nauk podjęła *Narcyza Żmichowska*; w r. 1847 wyszło jej dzieło: *Wykład nauk, przeznaczony do pomocy w domowym wychowaniu panien. Część I przedwstępna*. W części tej pomieściła autorka pogadanki, mające na celu rozwój umysłu dziecka przed rozpoczęciem nauki książkowej. Dalszych części tej pracy według szeroko zakreślonego planu okoliczności nie pozwoliły autorce wykończyć. Opracowała tylko podręcznik do geografii w 2 częściach, (*Geografja*. Warszawa 1857 i 1858), uważając, że był to właśnie przedmiot najbardziej zaniedbany w nauczaniu — jedna też z pierwszych zwróciła uwagę na znaczenie geografii fizycznej, gdy poprzednio i długo później naukę tę opierano wyłącznie na czysto pamięciowym przyswajaniu sobie nazw krajów, miast, gór, rzek, wysp, przyładek i t. p.

Wielce zasłużona jako autorka dla młodzieży i jako znakomita nauczycielka, przełożona pensji żeńskiej w Warszawie, *Paulina z Radziejowskich Krakowowa* (ur. 1813 zmarła 1882 r.) w spuściźnie swej literackiej pozostawiła dwa dziełka, dobrze świadczące o jej zdolnościach dydaktycznych: *Rozmowy matki z dziećmi* (Warszawa 1841) wcale

udatne zastosowanie metody pogładowej i *Proza i poezja* (Warszawa 1860) dobre wypisy dla dziewczynek.

Ilość podręczników, ułożonych przez kobiety, zwiększa się znacznie po roku 1863. Na wstępie do tej epoki znajdujemy trzy autorki, które nie wprowadziły wprawdzie nowych wartości dydaktycznych, lecz dały cały szereg dziełek, ułatwiających pracę matkom; były to: *Józefa Kamocka* (ur. 1830 zm. 1897), *Marja Ilnicka* i *Emilja Lejowa*. Pierwsza, uczennica Jachowicza i idąca wiernie w jego ślady, nauczycielka języka polskiego po szkołach żeńskich wydała cały szereg prac, poświęconych nauce języka ojczystego (*Gramatyka* I wyd. 1870 *Zasady poprawnego pisania* I wyd. 1876. Wykład stylu I wydania 1875. *Podręcznik, ułatwiający pisanie ćwiczeń*. Warszawa 1888) a także krótki wykład katechizmu. Podręczniki do nauki *języka polskiego* doczekały się licznych wydań i były powszechnie używane nie tylko w nauczaniu domowym, lecz i po szkołach zwłaszcza żeńskich tak, że Kamocka była istotnie pierwszą autorką, której dziełka wywarły wpływ silniejszy na nauczanie szkolne. Imię Ilnickiej podobnie jak poprzednio nazwisko ks. Czartoryskiej wiąże się z dostępną dla dzieci historją Polski, ułożoną pięknym wierszem p. t. *Skarbczyk historii polskiej*. *Emilja Lejowa* w różnych czasach opracowała kilka podręczników elementarnych, jak: historję Polski, geografję, gramatykę. Do udatniejszych książek tej autorki należy dziełko p. t. *Obrazki czterech pór roku*; jestto rodzaj nauki o rzeczach, przeznaczonej głównie dla ochronek; tekst zastosowano do obrazów, które wówczas Towarzystwo dobroczynności sprowadziło dla ochronek warszawskich. *Lejowa*, podówczas opiekunka ochronek, chciała dać wskazówki nauczycielkom, jak z tej pomocy mają korzystać.

Autorka „Wieczorów czwartkowych“, *Marja Julja Zaleska* zarówno do literatury dla młodzieży, jak do podręcz-

ników wprowadza pierwiastek przyrodniczy, mało lub wcale nie uwzględniany przez dawniejsze autorki. Jej *Obraz świata roślinnego* (Warszawa 1875) jest na swoje czasy wcale udatnym podręcznikiem botaniki, a inne dziełka np. *Wędrówki po niebie i ziemi* (1874), *Świątek Zosi*, *Listki i ziarenka*, jakkolwiek przeznaczone do czytania, posiadały wiele zalet dydaktycznych i mogły być bardzo pomocne nauczycielom przy wykładzie.

Okolo roku 1880 pojawia się też i w Galicji wiele podręczników, opracowanych przez kobiety, z których największą popularnością cieszyły się *Wypisy* Anastazji Dzieduszyckiej, podejmujące na nowo myśl Pauliny Krakowskiej lecz w znacznie szerszym zakresie. Umieszczone w pierwszych rocznikach *Wieczorów rodzinnych* *Czytania w domowym kółku*, które w wiele lat później wyszły w wydaniu książkowym, były w samej rzeczy wstępnym wykładem o rodzajach poezji, opierającym się na rozbiórce odpowiednich wyjątków. Nieco wcześniej *Felicja z Wąsilewskich Boberska* jest jedną z pierwszych kobiet, które obdarzyły młodzież podręcznikiem do historii literatury.

Zaleska i Dzieduszycka były pierwszymi u nas autorkami, które w podręcznikach swych obok talentu pedagogicznego wykazywały też głębszą znajomość współczesnych teorii i zasad metodycznych, gdy jeszcze Kamocka opierała się wyłącznie na zdolnościach wrodzonych i doświadczeniu nauczycielskim, mało się troszcząc o współczesny postęp pedagogiki jako nauki. Nic dziwnego, że podręczniki jej tak bardzo rozpowszechnione nie wystarczały już dla młodszego pokolenia nauczycielek, które okolo roku 1890 rozpoczynały swą działalność. Dążność do udoskonalenia metody pobudziła wówczas do pióra nie jedną lecz cały szereg kobiet, pracujących na polu nauczania. Do każdego działu nauki języka ojczystego mamy z tych

czasów po kilka podręczników, a więc: są czytanki i wypisy *Sempołowskiej i Unsztichtówny, Boguckiej i Niewiadomskiej, Chrzęszczewskiej i Warnkównej, Szycówny*; — jest początkowa gramatyka *Weychertówny, Szycówny, Szumowskiej, Dzierżanowskiej* — są ćwiczenia do gramatyki Korwinówny, oraz (opracowane zbiorowo) *Niewiadomskiej, Boguckiej, Dzierżanowskiej*, jest *Podręcznik do systematycznego dyktanda* tychże autorek i tematy do ćwiczeń stylistycznych przez nie opracowane, jest bardzo rozpowszechnione po szkołach *Stylistyka Weychertówny*, po której dopiero w lat kilka później ukazała się też *Nauka stylu* Boguckiej i Niewiadomskiej. Gdy dodamy do tego książeczki *R. Brzezińskiej*, przeznaczone dla dzieci wiejskich (*Elementarz, Snoppek, Nauka pisania*), otrzymamy sporą biblioteczkę podręczników do nauki języka ojczystego, napisanych przez kobiety.

Nie tu miejsce oceniać krytycznie wartość każdego z nich, możemy tylko powiedzieć ogólnie, że pomimo różnic w szczegółach opracowania wszystkie zdążały konsekwentnie do wprowadzenia nowych zasad metodycznych do praktyki nauczania. Faktem godnym uwagi jest, że praca ta przypadła na lata, gdy nauka języka polskiego po szkołach w Królestwie w bardzo ciasnych zamykała się ramach dzięki ustawom i rozporządzeniom, ograniczającym zarówno ilość godzin, poświęconych na ten przedmiot, jak i rodzaj podręczników. Wspomniane też wyżej autorki pierwiastkowo większy wpływ wywierały na nauczanie domowe niż szkolne; dopiero po roku 1905 metody już wypróbowane przystosowano do warunków szkoły, ukazały się też i nowe podręczniki częścią tych samych autorek, częścią innych np. ćwiczenia ortograficzne i dyktanda *Hercberżanki i Perkowskiej*, lecz były one przeważnie modyfikacją lub dalszą

konsekwencją tego ruchu, który się wszczął w ostatnim dziesiętku ubiegłego stulecia.

Poza pracą w dziedzinie nauczania języka polskiego autorki nasze w latach ostatnich uwydatniły także swą działalność w innych kierunkach. Dążność do udoskonalenia metody nauczania języków obcych wywołała we Lwowie prace pp. *Wechslerowej, Bielskiej, Niedziałkowskiej*, w Warszawie — podręczniki pp. *Marty Łojko i Stanisławy Studniczkiej* do nauki języka niemieckiego, a *Natalji Osterloff i E. Bobowskiej* — do francuskiego.

Początkowe nauczanie matematyczne, które dawniej nie było prawie uwzględniane przez kobiety, obecnie nie tylko się posługuje zbiorami zadań, ułożonymi przez doświadczonych nauczycielki, lecz i dziełkami metodycznymi większej wartości, jak prace *Heleny Stattdlerówny i Marji Borowieckiej*.

Geografia po *Jadwidze Wójcickiej*, która opracowała znaną powszechnie *Mapę poglądową Królestwa Polskiego* (1885) znalazła dzielną przedstawicielkę w *Annie Nałkowskiej*, autorce całego szeregu podręczników do tego przedmiotu, gdy książka *Chrzęszczewskiej* p. t. *Z biegiem Wisły* może służyć za rodzaj wypisów geograficznych. W ślady *Zaleskiej* weszło wiele młodych przyrodniczek, opracując bądź pogadanki o rzeczach dla młodszych dzieci, bądź podręczniki do systematycznego wykładu przyrodoznawstwa, że wspomnimy tylko w pierwszym dziale prace *Chrzęszczewskiej i Haberkantówny*, w drugim — takie podręczniki, jak *Botanika*, opracowana przez *Arctównę i Grzegorzewską*, lub prace z dziedziny chemii *Z. Rudnickiej*.

W podręcznikach do nauczania historii spostrzegamy postęp podobny, jak w książkach do nauki języka ojczystego. Gdy u autorek dawniejszych widzimy przeważnie dążność do zaznajomienia dzieci z przeszłością i wszczepienia



w ich serce miłości kraju; później spostrzegamy coraz częściej dążność do bardziej metodycznego ujęcia przedmiotu, do połączenia historii kultury z historią polityczną, do zgodności wykładu z prawdą naukową. *Teresa Jadwiga Papi* w pracy swej p. t. *Opowiadania ciotki Ludmiły* wprowadza obrazy, charakteryzujące życie i obyczaje w różnych epokach, *Jadwiga Chrzęszczewska* i *Zofja Bukowiecka* starają się udostępnić młodszym dzieciom trudne nieraz dla ich umysłów pojęcia, stanowiące podstawę nauki dziejów, gdy *Dzierżanowska*, *Kisielevska*, *Pisarzewska* mają już na względzie młodzież szkolną. Wreszcie w latach ostatnich kobiety, posiadające nie tylko talent pedagogiczny, lecz i gruntowną znajomość dziejów, stają w szeregach pedagogów, którzy wykład historii pchnąć pragną na nowe tory. Taką jest praca *Heleny Radlińskiej* (Orszy), która wytwarza nowy typ podręcznika — wypisy historyczne, mieszczące wyjątki z kronik, dokumentów i źródeł dziejowych obok rozdziałów z monografii historycznych, krytycznie opracowanych. Wypisy te służyć mają nie tylko jako ilustracja wykładu, lecz również jako pobudka do samodzielnej pracy umysłowej ucznia, który ma możność czerpania wiedzy bezpośrednio ze źródła i wysnuwania tą drogą pewnych wniosków i uogólnień, a jednocześnie zaznajamia się tu pogładowo z metodą badania historycznego i dowiaduje się, jak powstaje historia. Podobne znaczenie mają też wypisy do historii polskiej (Czytania historyczne) opracowane przez *Helene Witkowską* i *Marcelinę Kulikowską*.

Mniej stosunkowo zajmowały się kobiety nauką historii powszechnej. Po dawnej pracy *Zuzanny Zajączkowskiej* p. t. *Historja w obrazach* (według Grubego) dopiero w ostatnich latach mamy rzecz poważniejszą: *Wypisy historyczne* *Justyny Jastrzębskiej* (wydawane pod redakcją prof. *Wachowskiego*), które objęły dotąd dzieje starożytne. Z pod-

ręczników do historii literatury również po dawnych pracach *Felicji Boberskiej* dopiero w ostatnich latach mamy książkę popularną kobiecego pióra, a mianowicie: *Nasi pisarze* *Boguckiej* i *Niewiadomskiej* oraz *Krótki zarys piśmiennictwa*, mogący służyć dla młodzieży lub dla ludu *W. Weychertówny*. Wydatna jednak praca kobiet na wszystkich polach nauczania każe nam przypuszczać, że wkrótce przystąpią one do wypełnienia wszystkich luk literatury podręcznikowej i w każdej dziedzinie równie owocnie mogą pracować, jak ich koledzy nauczyciele.

III. *Literatura dla dzieci i młodzieży*. Jeżeli praca kobiet w 2 dziełach poprzednich jest bardzo znaczną i z biegiem czasu się zwiększa; to odrębna literatura dla młodzieży jest prawie wyłącznie ich dziełem. Ruch na tym polu w Europie zachodniej rozpoczyna się już w połowie XVIII wieku, w Polsce prace oryginalne pojawiają się dopiero o 50 lat później; poprzednio tłumaczono niektóre dziełka z francuskiego i niemieckiego, a tych przekładów częściowo dokonywały kobiety np. *Przyjaciel dzieci* *Berquin'a* był przekładany dwukrotnie: przez *Annę Narbuttównę* (Wilno 1782) i przez *Anielę z ks. Sapiehów Jelską* (Lwów 1819). W roku 1806 wychodzi pierwsze dziełko oryginalne dla dzieci: są to *Moje rozrywki* przez *Annę z Radziwiłłów Mostowską*. Prawdziwą jednak twórczynią literatury dla młodzieży jest *Klementyna z Tańskich Hofmanowa*, która w roku 1824 zaczyna wydawać w Warszawie pierwsze polskie pismo dla dzieci p. t. *Rozrywki dla młodocianego wieku*. W czterech rocznikach tego pisma pomieszcza wyjątkowo tylko prace innych autorów tak, iż można ją uważać nie tylko za redaktorkę lecz i za autorkę tego wszystkiego, co tam ku pożytkowi dziatwy wydano. Pisze powiastki i powieści obyczajowe, powieści historyczne, życiorysy sławnych ludzi, opisy podróży przeważnie po ziemiach polskich, komedijki,

zagadki, szarady, prawdziwe anegdoty o dzieciach. Utwory te w swoim czasie jedyne i ulubione są później przedrukowywane wielokrotnie bądź w zbiorowych wydawnictwach autorki, bądź w różnych wypisach i książkach do czytania, a ostatnio i w tanich popularnych wydawnictwach.

Drugą kobietą, która na literaturę dla dzieci silny wpływ wywarła, była *Paulina Krakowowa*, która również była redaktorką bardzo poczytnego pisma dla dzieci p. t. *Zorza* (1843—1846) i tam drukowała swe piękne utwory, między innymi *Wspomnienia wygnanki*, należące obok dzieł Hofmanowej do klasycznych utworów naszej literatury dla dzieci. Krakowowa umiała też skupić około siebie dość liczne grono współpracowniczek, jak: *Józefę Osipowską*, *Józefę Prusiecką*, *Emilię Płużańską* i najzdolniejszą ze wszystkich, *Walentynę Trojanowską*. Ta ostatnia po wyjściu za mąż za Juliana Horoszkiewicza przenosi się do Lwowa i tam przez jakiś czas redaguje pismo dla młodzieży p. t. *Dzwonek* (1850—1851).

W połowie roku 1856 pojawia się w Warszawie publikacja p. t. *Rozrywki dla młodocianego wieku* (5 tomów) kierowniczką tego dzieła zbiorowego, które ze względu na ówczesne stosunki cenzuralne nie mogło się ukazywać jako pismo periodyczne jest *Seweryna z Żochowskich Pruszkowa*, znana już jako poetka i powieściopisarka. W pracy swej ma ona na myśli nie małe dzieci lecz raczej dziewczęta dorastające, którym prócz licznych powieści i poematów daje zarys literatury ojczystej i wiele wiadomości, dotyczących kultury, cywilizacji, literatury i sztuki obcej. W rok później wyszła druga serja *Rozrywek* złożona również z 5 tomów, w roku zaś 1860 trzecia czterotomowa. W tych kilkunastu tomach *Rozrywek* oprócz prac samej redaktorki, stanowiących prawdziwą ich ozdobę, znajdziemy liczne grono współpracowników i współpracowni-

czek. Wśród nich tutaj po raz pierwszy spotykamy się z nazwiskiem *Aleksandry z Chomętowskich Borkowskiej*, później (od r. 1889) wielce zasłużonej redaktorki *Wieczorów rodzinnych*. Występuje ona jako autorka udatnych opowiadań i powieści historycznych, z których najlepsze i najbardziej znane *Opowiadanie o wnuczce króla Jana* wydrukowała jednak po raz pierwszy nie w *Rozrywkach* Pruszkowej, lecz w innej podobnej publikacji zbiorowej, p. t. *Zabawy umysłowe dla młodego wieku*. Redaktorką tego wydawnictwa była *Józefa ze Szmigielskich Dobieszewska*, która zarówno w pierwszej pracy p. t. *Zabawy przyjemne i pożyteczne* (1856—1857 sześć tomików) jak w drugiej *Zabawy umysłowe dla młodego wieku* (1861) stara się wpoić w młodych czytelników zasady bardziej demokratyczne i zamiłowanie do nauk przyrodniczych. Na łamach *Przyjaciela dzieci*, który zaczął wychodzić od r. 1861, spotykamy się po raz pierwszy z nazwiskiem *Władysławy z Rogozińskich Izdebskiej* (ur. 1829 zm. 1901) jako autorki dla młodzieży. Niezależnie od rzeczy mniejszych, pomieszczanych w czasopismach, była ona autorką wielu powieści obyczajowych i historycznych, oraz wcale udatnych komedijek, a niektóre z jej książek np. *Praca—bogactwem* (1877) cieszyły się w swoim czasie wielką popularnością. Współcześnie z Izdebską pisze wiele dla dzieci *Emilja Lejowa*, obdarzona prawdziwym talentem poetyckim; w różnych latach wychodzą z pod jej pióra bądź całe książki dla dzieci i młodzieży („Fantazja i prawda“, „Mali i więksi“, „Przechadzki ojca z dziećmi“), bądź powiastki lub wiersze, umieszczane w dziełkach zbiorowych dla młodego wieku dość rozpowszechnionych w swych latach „Wiązankach“. Wierszykami swemi zasila zresztą wszystkie pisma dla dzieci, nie składając pióra aż do ostatniej chwili życia (zmarła 1906 r.). W tym czasie t. j. w latach 1850—1870 pisują sporo dla dzieci *Bronisła-*

wa Leśniewska, przełożona pensji w Warszawie, Antonina Machczyńska, Aleksandra Marczevska, Anna Skimborowiczowa, Julia Wojkowska i najzdolniejsza ze wszystkich Zofia Węgierska, która książki swe ogłasza pod pseudonim Bronisławy Kamińskiej. Oprócz Warszawy dosyć w tym czasie wychodzi książek w Poznaniu.

Rok 1872 jest nadzwyczaj ważną datą w dziejach naszej literatury dla młodzieży; w tym roku bowiem pojawiają się w *Przyjacielu dzieci* pierwsze utwory Teresy Jadwigi Papi, najbardziej wpływowej i płodnej autorki z drugiej połowy ubiegłego stulecia. Podobnie jak Hofmanowa i wiele jej następczyń Teresa Jadwiga uprawia głównie powieść obyczajową i historyczną, lecz w przeciwieństwie do Izdebskiej, która bezwzględnie hołduje dawnym tradycjom, umie pogodzić gorące uczucie patriotyczne i kult dla przeszłości ze wszystkimi szlachetnymi hasłami postępu, umie z żywymi naprzód iść i młodzieży wskazywać drogę pracy obywatelskiej, zgodnej z warunkami współczesnymi. Tym ideałom służy wiernie przez lat 33 t. j. od pierwszego artykułu w *Przyjacielu dzieci* do chwili śmierci, a wpływ, jaki wywiera na młodzież, równać się może tylko z poczytnością i wpływem powieści Kraszewskiego wśród czytelników dorosłych. Wobec ogromnej ilości jej utworów, które dać może tylko bibliografia, niepodobna prawie tu ich wyliczać, choć mimowoli cisną się pod pióro tytuły: *Szlachetne marzenia*, (1883), *Obrazki dziejowe* (1879), *Kopciuszek* (1886), *Z lat minionych*, *Dwie siostry*, *Księżę gór i przepaści* (1897), *Obrazki i życie znakomitych Polaków i Polek* (1899), obok wielu innych mniej głośniejszych, a równie szlachetnych pod względem zasadniczej idei i do pojęć młodych umysłów zastosowanych.

Rok 1873 jest również datą godną pamięci; w roku tym bowiem wychodzą *Wieczory czwartkowe*, wprowadza-

jące do literatury dziecięcej dotąd prawie wyłącznie (pomimo pewnych usiłowań spradycznych w tym kierunku) beletrystycznej dostępne a zajmujące pogadanki przyrodnicze. Autorką tej niezwyklej książki, dającej popularny zarys fizyki, była *Marja Julia Zaleska* (z Perłowskich), która po pierwszej tej pracy nie kazała długo czekać na inne, budzące zamiłowanie do poznawania przyrody wśród czytelników młodych i starszych. Dla młodszych dzieci pisała bądź pogadanki o świecie np. *Listki i ziarenka*, *Świątek Zosi* (pierwsze wiadomości z geografii), bądź powiastki, przedstawiające życie zwierząt, roślin, czasem z pewną domieszką fantazji (*Bajeczki prawdziwe. Iskierki. Niezgodni królewicze*). Starszym dostarczała wiadomości o przyrodzie ziemi polskiej (*Przygody młodego podróżnika w Tatrach*) a młodzież dorastającą pragnęła pobudzić zarówno do zaradności i samodzielności życiowej, jak do samouctwa i samokształcenia (*Dwie siostry*). Oprócz licznych prac oryginalnych przełożyła lub przerobiła wiele dobrych utworów literatury obcej, zwłaszcza angielskiej, a jako redaktorka *Wieczorów Rodzinnych* (od założenia pisma 1880 r. do swej śmierci 1889) wywierała wpływ silny na grono swych czytelników zarówno przez dobór artykułów, jak bezpośrednio przez korespondencję z redakcją, w której chłopcy i dziewczęta zwracali się z całym zaufaniem do „kochanej pani“ o rady i wskazówki.

Zaleska w *Wieczorach rodzinnych* podobnie, jak kiedyś Krakowowa w *Zorzy*, skupiła około siebie grono dzielnych współpracowniczek; oprócz piszących już dawniej, jak: *Paulina Krakowowa*, *Aleksandra Borkowska*, *Władysława Izdebska*, *Anastazja Dzieduszycka*, która poza swoją działalnością na polu pedagogiki teoretycznej często pióro swe poświęcała dzieciom, a jedna z jej książek p. t. *Jak sobie działa radziła?* (1875) jest jedyną w swoim rodzaju pró-

bą wyjaśnienia dzieciom pewnych pojęć z ekonomji politycznej, znajdujemy tu po raz pierwszy nazwiska *Michaliny Zielińskiej*, *Zuzanny Morawskiej*, *Zofji Urbanowskiej*. Pierwsza pisze przeważnie powiastki i opowiadania historyczne (*Na tle swojskim. Szesnastoletni wojewoda. Branka litewska*) a czasem i obrazki dramatyczne z dziejów naszych (*Teatrzyk amatorski*) jest też autorką powiastki, nagrodzonej na konkursie *Przeglądu pedagogicznego* p. t. *W szkole życia*. Druga od lat trzydziestu pracuje do tej chwili niezmordowanie, obdarzając niemal corocznie działwę bądź drobnymi powiastkami obyczajowymi, bądź powiastkami i powieściami historycznymi np. *Wilcze gniazdo. Giermek książęcy. Złota ostroga*. Trzecia po części idzie w ślady Zaleskiej, jako popularyzatorka wiedzy przyrodniczej, dając się poznać naprzód piękną książką p. t. *Gucio zaczarowany* (Warszawa 1884), w lat kilka później wychodzi: *Atlanta* (1892), a wreszcie *Róża bez kółców* (1903). Prócz tego pisze powieści dla dorastającej młodzieży, z których jedna p. t. *Księżniczka* (1886) nagrodzona na konkursie im. Pauliny Krakowowej, zajmuje wybitne miejsce w tym dziale literatury.

Nieco później również na łamach *Wieczorów* ukazuje się nazwisko *Bronisławy Porawskiej*, której pierwsza powieść p. t. *Reginka* (1887) żywe budzi zainteresowanie wśród czytelniczek. Porawska pisze przeważnie powieści dla dorastających dziewczynek, niektóre dość udatne i chętnie czytane np. *Druga matka. Jędynaczka. W imię koleżeństwa*. Od roku 1888 dział powiastek przyrodniczych dla małych dzieci, zapoczątkowany przez Zaleską, znajduje dzielną przedstawicielkę w *Marji Weryho*, okazującej prawdziwy talent w tym kierunku, czego dowodem powszechnie znane książki: *Nasi przyjaciele* (1889) *Las. W ogródku Naci. I ja już czytam*. Podobne łatwe i zajmujące powiastki dla młodszych

dzieci pisują *Jadwiga Chrzęszczewska* i *Jadwiga Warnkówna*, znane zresztą ze swojej działalności w innych dziedzinach. Pierwsza oprócz udatnych powiastek dla malców kilkoletnich (*Promyka. Opowiadania ciotuni* 1895) pisuje też powieści dla dorastającej młodzieży, z których za najlepszą uważamy *Stoneczko*; wreszcie w ostatnich latach jako kierowniczką *Przyjaciela dzieci* ma tam sposobność do szerszego wpływu na całą literaturę dziecięcą. Druga również prócz powiastek, z których za najudatniejszy uważamy zbiorek p. t. *Pieśń poranna* (Warszawa 1903) pisuje powieści szerszych rozmiarów: *Władzio nad morzem. Marysieńka na wyspie Rugji. Jasiek Pliszka* (1903) gdzie prócz fabuły powieściowej daje obrazy ziemi kujawskiej i Pomorza. Udatną też próbą powiastek dla dzieci, które nie czytają jeszcze same, jest mała książeczka *Ludwika Jahołkowskiej-Koszutskiej* p. t. *W domu*. Wierszyki dla małych dzieci w pismach lub książeczkach obrazkowych pisuje *Helena Bojarska*.

Prawdziwa poezja święci swój tryumf w naszej literaturze dziecięcej dopiero wtedy, gdy największa pieśniarka narodu, *Marja Konopnicka* zechciała poświęcić pióro najmłodszym czytelnikom i przekonała, że można dla dzieci pisać pięknie a z wielką prostotą. Możemy się poszczycić kilkunastu książkami jej pióra, a niektóre napisane prozą poetyczną np. *O Marysi sierotce i krasnoludkach* należą do arcydzieł w swoim rodzaju, które zarówno dzieci jak i dorośli z wielką przyjemnością czytają. Wierszyki jej, umieszczone naprzód w pięknie wydanych książkach obrazkowych, przeszły stopniowo do czytanek i wypisów, stając się przez to dostępne dla ogółu dzieci, w ostatnich zaś czasach wybór ich wyszedł w tanim wydaniu ludowym. Dziś każde dziecko polskie nie tylko zna i wielbi Konopnicką, lecz umie jej utwory na pamięć.

Druga wielka pisarka, *Eliza Orzeszkowa* rzadziej po-

święcała pióro młodzieży, możemy jednak wymienić jej powiastkę p. t. *Pryzgoda Jasia*, wydrukowaną naprzód w książce zbiorowej p. t. *Światelko* (1884) a później wydaną w tym samym wydaniu ludowym. Częściej natomiast pisywała dla dzieci i młodzieży jedna z wybitniejszych powieściopisarek naszych, *Walerja Marrenowa*, a powiastki jej, jak: *Kazio*, *Pensjonarki* i książki pouczające np. *Wakacje w Warszawie* wiele posiadają zalet literackich i pedagogicznych. Wyłącznie pióro swe młodzieży poświęca *Zofja Bukowiecka*, wprowadzając do swych powieści pierwiastki społeczno-etyczne, naukę życia przez przedstawienie nie tylko jego jasnych stron lecz czasem i smutnych. Takie książki, jak: *O Janku rolniku*. *O Antku górniku*. *Dzieci Warszawy* (1896) *Młotem a kielnią* (1897) wprowadziły istotnie nowe pierwiastki do literatury, a książka p. t. *Jak się dusza budziła w Józiu?* (Warszawa 1900) może być postawiona obok nieśmiertelnego dzieła Amicisa co do idei, a dla nas ma wartość większą, jako przystosowana do naszych warunków.

Obok niej chyba należałoby postawić powieść *Felicji Poptawskiej* p. t. *Dla przyszłości*, wydaną we Lwowie, a przedstawiającą doskonale stosunki społeczne zwłaszcza szkolne w zaborze rosyjskim w końcu XIX wieku.

Z autorek, które mniej więcej w tym czasie (1890—1900) pracowały na polu literatury dziecięcej poza Warszawą wymienić należy: *Annę Lewicką*, redaktorkę *Małego Światka* we Lwowie, *Zofję i Irenę Mrozowickie*, wydające tamże pismo p. t. *Wiek młody* (od r. 1893), *Mieczysławę Ślęczkowską*, *Helene Strażyńską*, *Jadwigę Zubrzycką*, *Wandę Dalecką*, a w Wielkopolsce *Janinę Omańkowską*, *Helene Rzepecką*, *Różę Erzepki*.

Wkraczając w wiek XX, spotykamy się z bardzo ożywionym ruchem w dziedzinie literatury dla młodzieży i z paru dążnościami, które warto podnieść. Jedna z nich jest natury

pedagogicznej, druga — artystycznej, trzecia — społecznej, wszystkie zaś powołują do pióra hołdujące im autorki. Ze stanowiska pedagogicznego zwrócono uwagę, że w literaturze dziecięcej ilość nie odpowiada jakości, że trzeba ją w wielu razach zreformować, aby uczynić zgodną z dzisiejszymi żądaniami pedagogiki. Ta dążność wywołuje między innymi próby nowych pism dla dzieci. W roku 1902 powstaje w Warszawie *Moje piśmko*, pierwiastkowo pod redakcją piszącej te słowa (1902—1905) później i do tej pory pod kierunkiem *Marji Bujno-Arctowej*. W Krakowie w roku 1907 założono piśmo dla dzieci p. t. *Promyk*, którego komitet redakcyjny składał się z samych kobiet, pracujących na polu wychowania, jak: *Bronisława Bobrowska*, *Jadwiga Klemensiewiczowa*, *Stanisława Okołowiczówna*, *Helena Radlińska*, *Władysława Weychertówna*, *Janina Mortkowiczowa*—jakkolwiek pismo to istniało krótko, lecz odznaczało się starannym doбором treści, uwzględniającej wymagania nowej pedagogiki. Dążność do podniesienia wartości artystycznej utworów dla dzieci, mająca u nas przedstawicielkę w propagatorce wychowania estetycznego, *Janinie Mortkowiczowej* przejawia się w przyswojeniu literaturze polskiej wielu pięknych utworów obcych, odznaczających się właśnie temi zaletami artystycznymi (*Nad dalekim cichym fjordem*. *Cudowna podróż*. *Pamiętnik mateczki*) i w oryginalnej powieści wspomnianej autorki p. t. *Stacho* (1906). Konopnicka znajduje w ostatnich czasach następczynią w utalentowanej poetce, *Bronisławie Ostrowskiej*, która drobnej działy polskiej daje rzeczy proste a piękne np. *Książeczka Halusi*. Inne młode autorki, które w ostatnich dopiero latach dały się poznać, jak: *Janina Porazińska*, *Marja Czaplicka*, *Zofja Rogoszówna* piszą rzeczy pełne talentu, dalekie od dawnego szablonu moralizowania dzieci, raczej bawią je lub wzruszają artystycznym przedstawieniem życia, nie

narzucając im z góry żadnego morału, lecz skłaniając do myślenia. Powieści *Anny Domańskiej* i *Emilji Węstawskiej* wnoszą wiele szczerego humoru i wesołości, a utwory *Anny Grudzińskiej*, osnute na tle dziejowym, przedstawiają owe dawne epoki w sposób pełen oryginalności, wyodrębniający je od innych powieści historycznych. Dążność społeczna uwydatnia się przedewszystkim w usiłowaniu, aby nie tylko dzieci przez losy uprzywilejowane miały odpowiednie dla siebie czytanie. Autorki nasze równie myślą o dzieciach ubogich, które do tego jednakowe mają prawo; są one też inicjatorkami licznych tanich wydawnictw, a w istniejące wkładają wiele pracy i talentu. Nazwiska niedawno zmarłej *Faustyny Morzyckiej*, *Antoszeki*, *Heleny Radlińskiej* (Orszy), *Władysławy Weychertówny*, a nadewszystko *Róży z Morzyckich Brzezińskiej* samo przez się ciśnie się pod pióro. Wśród tanich książeczek, które wyszły z pod pióra tych autorek znajdujemy rzeczy prawdziwie wartościowe zwłaszcza w dziedzinie opisów krajów i ludów, życiorysów znakomitych ludzi i dostępnych szkiców literackich. *Róża Brzezińska*, którą poznaliśmy jako autorkę podręczników dla dziatwy ubogiej, jest nadto kierowniczką pisemka dla dzieci p. t. *Rozrywki*, wychodzącego jako dodatek do pisma dla ludu *Zorza*.

Kobieta polska zatym, która w osobie Hofmanowej stworzyła odrębną literaturę dla młodzieży, obdarza dziś dobrodziejstwem książki całe rzesze dziatwy, niosąc kaganiec oświaty nawet pod słomiane strzechy.

Aniela Szycówna.

BIBLIOGRAFJA.

I. Dzieła i broszury z dziedziny pedagogiki, psychologii dziecka i higieny szkolnej. ¹⁾

- Antoszka** (Smiżkowa). Upominek dla matek i gospodyń. Warszawa ks. pol. 1904, wyd. 2.
- Biehler Matylda**. Hygiena dziecka. Warszawa. Geb. i W. Kraków. G. Geb. i sp. 1908.
- Bielska M.** Historia pedagogiki. Lwów 1890.
- Bogucka C.** Program i sposób nauczania języka polskiego w szkole elementarnej. Warszawa ks. pol. 1906.
- Bujno-Arctowa Marja**. Nauka życia, książka dla rodziców, wychowawców i nauczycieli podług W. Foerster. Warszawa. Arct.
- Nauka życia w przykładach, pogadanki, kształcące charakter dzieci i młodzieży. Cz. I. Samodzielność, panowanie nad sobą. Warszawa. Arct.
- Brzozowska-Kolberg**. Fizyczne wychowanie dzieci podług J. Sniadeckiego i innych.
- Centnerszwerowa R.** O wspólnym obu płci kształceniu w szkole średniej. Warszawa, ks. pow. 1905.
- Skąd się wziął twój braciszek? z dzieła E. Ethelmer. Ks. dla wsz. M. Arct. 1905, wyd. 2.
- Chrzaszczewska Jadwiga**. Pogadanki z dziećmi i metodyczne wskazówki. Podręcznik dla matek, nauczycielek i wychowawczyń. Warszawa. Geb. W. 1907, wyd. 3.

¹⁾ Bibliografię podajemy w porządku alfabetycznym według nazwisk autorek; pomimo wszelkich naszych wysiłków nie jest ona zupełną, lecz sądźmy, że i ta próba przyczyni się do poznania działalności kobiet w tej dziedzinie literatury. Z przekładów podajemy tylko najwybitniejsze.

- Ciot-Mazowiecka Wanda.** Metodyka nauki rysunku do użytku nauczycieli szkół ludowych. Warszawa, ks. pol. 1907.
- Instytucje ludowe wychowawczo-kształcące zagranicą. Wydawnictwo im. Staszyca. Warszawa. Skł. gł. w ks. pol. 1906.
- J. S. D. (Jadwiga Szczawińska-Dawidowa).** O pensjach żeńskich. Odbitka z Głosu. Warszawa 1905.
- O potrzebie założenia Publicznej Biblioteki w Warszawie. Warszawa 1897.
- Dobieszewska J.** Wychowanie kobiet wobec dzisiejszych dążeń społecznych. Lwów 1871.
- ✓ **Dzieduszycka Anastazja.** Gawędy matki. Lwów 1872.
- Kilka myśli o wychowaniu i wykształceniu niewiast naszych. Lwów 1871, wyd. 2. Warszawa 1874.
- Listy nauczycielki, poświęcone nauczycielkom ludowym i uczennicom seminarjów nauczycielskich żeńskich. Kraków 1883.
- Dunin-Sulgustowska Marja.** Pracownice dla dzieci, przekład ze szwedzkiego dzieła Retzius Anny Hierty. Warszawa. Wende 1906.
- Słöjd i jego stanowisko wobec wychowania i higieny. Odbitka z „Nowych Torów“ 1909.
- Ogólne zestawienie działalności pracowni w Szwecji, tłum. dzieła szwedzk. Retzius Anny Hierty. Warsz. Wende 1906.
- Gawrońska A.** Zasady wychowania fizycznego w Szwecji, tłum. z francuskiego dzieła Demeny J. Warszawa. Geb. i W. 1893.
- ✓ **Hofmanowa. Klementyna.** Listy o wychowaniu kobiet. Wrocław 1833.
- Pamiątka po dobrej matce. Warszawa 1819.
- Hornowska Marja.** Nauczanie religii w polskiej literaturze pedagogicznej. Odbitka z I tomu „Reformy szkolnej“. Kraków 1904.
- Kalksteinówna K.** Program historii Polski w szkole elementarnej. Warszawa. Ks. Nauk. 1907.
- Karczewska M.** Ogródek przy ochronie wiejskiej. Warsz. 1906.
- Katalog informacyjny wyd. star. Towarz. Czytelń m. Warszawy. Zesz. I. Literatura dla dzieci i młodzieży. Warszawa. Księg. Naukowa 1907.
- Katalog rozumowany książek ludowych. Oprac. siłami zbiorowemi pod red. C. Niewiadomskiej. Warszawa. „Polski Łan“. 1907.
- Katalog rozumowany książek dla dzieci i młodzieży. Warszawa 1905. ¹⁾
- Katalog rozumowany Poradnika dla Samouków. Wyd. z zapom. Kasy im. D. J. Mianowskiego. Warszawa 1906.
- Katalog informacyjny dzieł naukowych Biblioteki Kolejowej przy d. ż. Warsz. - Wied., opracowany przez Marję Gomólińską.

¹⁾ Rzecz ta wydana bezimiennie była pracą zbiorową grona kobiet, pracujących na polu pedagogicznym.

- Tom I. Książki naukowe treści matematyczno-przyrodniczej 1910. Tom II. Książki naukowe treści humanistycznej. Dział filozoficzny, filologiczny i historyczny 1911. Tom III. Książki naukowe treści humanistycznej. Dział społeczny. Książki uzupełniające działy naukowe. Varia. Biblioteka podręczna książek informacyjnych. Nakład Biblioteki. Warszawa 1912.
- Kowerska Z.** Wychowanie macierzyńskie. Warszawa. M. Glückberg 1881, wyd. 2—1894.
- Kretowska M.** O ochronkach wiejskich. Warszawa 1910.
- Kuczyńska J.** Myśli o edukacji kobiet. Warszawa 1874.
- Leszczyńska St.** Program i wskazówki metodyczne przy nauczaniu arytmetyki dorosłych analfabetów. Z prac „Związku Towarzystw Samopomocy społecznej“. Warszawa. Księg. Nauk. 1907.
- Linda Marja.** Kilka słów o higienie zębów u dzieci. Wskazówki dla matek. Warszawa. Fiszer 1900.
- Lindenbergerowa R.** Sady dla małoletnich. Warszawa 1911.
- Lublinerowa Eugenja.** Szkoła dla dzieci niedorozwiniętych, jej zadanie, metody, rezultaty. Odbitka ze „Zdrowia“. Warszawa 1910.
- Lusława.** O powinnościach matek i wpływie, który ze stanowiska swego na społeczeństwo wywierać mogą. Warszawa. Geb. i W. 1880.
- Łopuszańska Marja.** Szkoła i charakter. Przyczynek do pedagogiki posłuszeństwa i karności w szkole. Przekład z Foerster z przedmową A. Szycówny. Warszawa. Geb. i W. Kraków G. Geb. i sp. 1909.
- Machczyńska Antonina.** Młoda nauczycielka, dziełko poświęcone zakładom wychowania płci żeńskiej. Poznań 1863.
- O wychowaniu żeńskim. Lwów 1869.
- Mayówna Jadwiga.** Kilka uwag o metodach nauczania w szkołach ludowych i o wychowaniu fizycznym w Anglii. Kraków 1910.
- Marciszewska Stefania.** Rady i wskazówki dla kierujących ochronkami. Wychowanie dzieci w epoce przedszkolnej. Warszawa 1906.
- Marrené Walerja.** Przesady w wychowaniu, studjum pedagogiczne. Wilno 1881.
- Męczkowska i Rychterówna.** Spis rozumowany książek przyrodniczych dla młodzieży szkół średnich. Warszawa. Geb. i W. 1911.
- Męczkowska T.** O szkołach mieszanych. Kraków 1902.
- Szkoły mieszane (koedukacja). Warszawa. Arct.
- Mieroszewska Lucyna.** Rady praktyczne o początkowym wychowaniu dzieci od 1-go do 5-go roku życia. Warszawa 1856.
- Mortkowiczowa J.** Wychowanie estetyczne. Warszawa. 1904. G. Centnerszwer i sp.

- Moszezeńska Iza.** Co każda matka swojej dorastającej córce powiedzieć powinna. Ks. dla wsz. Warszawa. M. Arct 1904.
- Czego nie wiemy o naszych synach. Fakta i cyfry dla użytku rodziców. Warszawa. Księg. Naukowa 1904.
 - Dla rodziców. Rady i wskazówki przy wychowaniu dzieci. Ks. dla wsz. Warszawa. M. Arct 1903.
 - Do światła. Uniwersytet dla Wszystkich. Warszawa. Uniw. dla Wsz. 1907.
 - Jak rozmawiać z dziećmi o kwestjach drażliwych. Wskazówki dla matek. Ks. dla wsz. Warszawa. M. Arct 1904.
 - Reformy w wychowaniu moralnym. Odczyt publiczny. Ks. dla wsz. Warszawa. M. Arct 1903.
 - Stulecie dziecka, przekład dzieła E. Key. Warszawa. Księg. Nauk. 1904.
 - Zasady wychowania. Warszawa. Księg. Nauk. 1907.
 - Nasza szkoła w Królestwie polskim. Lwów. Księg. Narod. 1905.
 - Zdradne sieci, przestroga dla dziewcząt. Nakł. C. Walewskiej. Warszawa 1912. Księg. Pol.
 - O szkołach i wychowaniu, książka dla nauczycieli ludowych i rodziców. Warszawa 1912.
 - Dobrze i źle wychowanie dzieci w przykładach. Warsz. Arct.
- Nauczytelka.** Praktyczny przewodnik dla nauczycielek i matek. Kraków 1888.
- Niewiadomska i Chrzanowski.** Program nauki języka polskiego i literatury polskiej. Kraków 1909.
- Ochorowiczowa J.** Uwagi ogólne o wychowaniu i wykształceniu dziewcząt. Warszawa 1873.
- Okołowiczówna St.** Henryk Pestalozzi. Warsz. Księg. Pol. 1906.
- Orsza H.** O naszych pierwszych książkach, dawnych szkołach i uniwersytecie krakowskim. Ks. Pol. Warszawa 1901.
- O tanich wydawnictwach dla dzieci. Warszawa 1902. Odbitka z Przeglądu pedagogicznego.
 - W sprawie polskiego dorobku wychowawczego. Lwów 1910. Odbitka z Muzeum.
- Plater-Zyberk Cecylja.** Ideał a młodzież. Z cyklu odrodzenia. Warszawa. Fiszer 1908.
- Jaka jest nasza główna wada narodowa. Kraków 1905.
 - Kilka myśli o pesymizmie. Warszawa 1898.
 - Kilka myśli i wychowaniu w rodzinie. Warszawa 1903.
 - Kobieta—ogniskiem. Z pogadanek dla uczennic w Chyliczkach. Warszawa 1909.
 - Na przełomie. 2 tomy. Warszawa. Fiszer 1905.
 - O cywilizacji w świetle chrystjanizmu. Warszawa 1904.
 - O podniesieniu gospodarstwa wiejskiego jako czynnika cywilizacyjnym. Warszawa 1903.
 - Trzy drogi życia. Warszawa 1903.
 - W sprawie szkoły polskiej. Warszawa 1906.
- Przewóska-Czarnecka Z.** „W zdrowym ciele zdrowa dusza”. Pogadanki z higieny wychowania. Warszawa 1912.

- Puffke Walerja.** Zabawy, gimnastyka i pogadanki w szkole frebrowskiej. Poznań 1911.
- Remułtowa M.** Jakie zalety powinien posiadać i co umieć winien dobry wychowawca? Kraków 1909.
- Rzętkowska J. I.** Przyczynek do badań nad rozwojem mowy dziecka. Warszawa. Wydawn. Polsk. Tow. badań nad dziećmi 1908. I tom Bibljot. psych. dziec.
- II. Przyczynek do badań nad rozwojem mowy dziecka. Warszawa. III tom Bibljoteki psychologii dziecięcej. Warszawa 1909.
- Strzemeska J. i Weryho M.** Wychowanie przedszkolne. Podręcznik dla wychowawców. Warsz. T. Paprocki i sp. 1895.
- Szycówna Aniela.** Etyka i karność młodzieży szkolnej. Warszawa 1905. ¹⁾
- Jak badać umysł dziecka (O zadaniach i metodach psychologii dziecka) wyd. 2. Ks. dla wsz. Warszawa 1904, wyd. 1. Lwów 1901.
 - Kobieta w pedagogice. I. Matka. Warszawa, wyd. jub. im. Orzeszkowej 1908.
 - Nauka w domu, przewodnik dla wychowawców. Warszawa. M. Arct 1895.
 - Pedologia czyli nauka o dziecku. Warszawa 1910. Odbitka z Encyklop. Wychowawczej.
 - Psychologia dziecka w XX wieku. Odczyt wygłoszony w sekcji filozoficznej X Zjazdu lekarzy i przyrodników polskich we Lwowie 1907.
 - Psychologia wychowawcza. Przekł. z ang. dzieła J. Sully. Warszawa 1905.
 - Rozwój pojęciowy dziecka w okresie lat 6—12. Warszawa. Z zapom. kasy pomocy im. dr. J. Mianowskiego 1899.
 - Udział kobiet w wychowaniu fizycznym i konieczność przygotowania się do tej roli. Odczyt wygłoszony w Sekcji Wychowawczej Łódz. Tow. Hyg. 1904.
 - Zadania nauki języka polskiego w szkole ludowej. Warszawa. Księg. Nauk. 1906.
 - Z psychologii zabawy. Warsz. 1902. Odbitka z Przegl. Ped.
 - **i Ciembroniewicz Józef.** Kwiaty i dzieci. Przyczynek do psychologii dziecka. Warszawa 1906.
 - Dzieci a ptaki, tom. 2 Bibljoteki psychologii dziecięcej. Warszawa 1910.
- Karpowicz Stanisław i Szycówna Aniela.** Nasza literatura dla młodzieży. Warszawa 1904. Odbitka z Encykl. Wychow. Księg. Nauk.
- Unszlicht-Bernsteinowa J.** Organizacja oświaty powszechnej w Stanach Zjednoczonych Ameryki północnej w zarysie „Bibl. Spółczesna”. Warszawa. Księg. Nauk. 1907.

¹⁾ Drukowane naprzód w *Zdrowiu*, a następnie w książce zbiorowej p. t. *Sprawy wychowawcze*.

- Unszlicht-Bernsteinowa J.** Przebiegi nowych form wychowawczych. Warszawa 1906. Ks. Nauk.
- Warnkówna J. i Jaholkowska L.** W ogródku dziecięcym cz. I, II i III. Zabawy, marsze i pieśni. Warszawa. Geb. i W. wyd. 3 1908.
- Weryho M. i Gaflecka M.** Co się z czego robi i skąd pochodzi. Zbiór praktycznych wskazówek dla wychowawców i nauczycieli początkowych, wyd. 3. Warszawa. Arct 1908.
- Weryho Marja.** Cztery pory roku w pogadankach z dziećmi. Warszawa. Arct 1910.
- Gimnastyka dla dzieci. Warszawa 1887.
 - Jak zająć dzieci w wieku przedszkolnym. Pogadanki, rozmowy, zabawy i robotki, wyd. 2. Warszawa. Geb. i W. 1906.
 - Nauka o rzeczach. Materiały do pogadanek z dziećmi dla użytku nauczycieli i wychowawców. Warsz. Ks. Nauk. 1906.
 - Śpiewy i zabawy dziecięce w pokoju i ogrodzie. Gry, marsze i śpiewki z towarzyszeniem fortepianu, oraz gry w piłkę i gry towarzyskie, wyd. 3. Warszawa. Arct 1910.
 - W sprawie ochrony. Wskazówki dla osób, zakładających ochrony wiejskie, z wzorami i planami budynków i urządzeń wewnętrznego. Warszawa. Geb. i W. Kraków. G. Geb. i sp. 1906.
- Weychertówna Wł.** Program i wskazówki do nauki czytania i pisanja z analfabetami dorosłymi. Warszawa. Stow. Kursów dla Analfab. dorosł. 1907.
- Witkowska Helena.** Komisja edukacji narodowej. Warszawa. Księg. Nauk. 1905.
- Wojnarowska K.** Do matek polskich słów kilka o przyszłości wzrastających pokoleń. Lipsk 1843.
- Wojciechowska Wanda.** O wychowaniu dzieci. Lwów 1911.
- O pielegnowaniu dzieci. Lwów 1912.
- Wołowska Zofia.** O kierunku ideowym i wyznaniowym w szkole polskiej. Warszawa 1907.
- O seminarjach nauczycielskich z okazji wycieczki po Szwajcarii. Wyd. 2. Warszawa. Geb. i W. 1907.
- Wydźga Marja.** Krótki zarys początkowego nauczania. Warszawa 1910. M. Arct.
- Woźniakowska Marja.** Kształcenie woli u dzieci. Kraków 1908.
- Powaga matek i posłuszeństwo. Kraków 1908.
- Z. M. J. (Marja Julia Zaleska).** Znaczenie posłuszeństwa w wychowaniu. Warszawa 1879.
- Ziemięcka Eleonora.** Kurs nauk wyższych dla kobiet, obejmujący psychologię, estetykę, pedagogikę i moralność, tomów 4. Warszawa 1864.
- Myśli o wychowaniu kobiet. Warszawa i Kraków 1843.
- Żulińska Barbara.** Zabawy i zabawki dziecięce pod względem pedagogicznym społecznym. Lwów 1910.
- Dopełnieniem tego działu są *kwestjonariusze*, mające na celu zbieranie materiału naukowego; z opracowanych przez kobiety podajemy ważniejsze:

- Bogucka Cecylja.** W sprawie położenia nauczycielek, rozsyłany przez Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polsk. w r. 1907.
- Grudzińska Anna.** Pieniądz w ręku dziecka. Przegląd pedagogiczny 1905.
- Popęd twórczy u dzieci. Wychowanie w domu i szkole 1911 (rozesłany w odbitce członkom Polsk. Tow. badań nad dziećmi).
- Grudzińska Anna.** Próba kwestjonariusza szkolnego. Nowe Tory 1906.
- Mortkowiczowa J.** W sprawie rysunków dziecięcych. Nowe Tory 1910 (rozsyłany przez Polsk. Tow. badań nad dziećmi).
- Rzętkowska J.** Wskazówki do badań mowy dziecka do lat 4. Wyd. Polsk. Tow. badań nad dziećmi. Warszawa 1909.
- Szycówna Aniela.** Ciekawość—żądza wiedzy. Przegląd pedagogiczny 1905.
- W sprawie stanowiska matek i nauczycielek, jako materiału do pracy p. t. Kobieta w pedagogice 1906.
 - W sprawie rysunków dziecięcych. Nowe Tory 1908 (rozsyłany członkom Polsk. Tow. badań nad dziećmi).
 - Wskazówki do badania mowy dziecka lat 3—7. 1911 (Polsk. Tow. badań nad dziećmi).
 - Wskazówki do badania mowy dzieci lat 7—10. 1911 (Polsk. Tow. badań nad dziećmi).
 - **Poniatowska J. i Rybicka M.** W sprawie wypracowań 1912.
- Zylberowa Dorota** (wraz z dr. Wł. Sterlingiem). Badanie inteligencji u dzieci. 1910.

II. Podręczniki i książki pomocne przy nauczaniu (czytanie, dopełniające wykład).

- Antoszka.** Dobre przykłady. Warszawa 1894. Ks. Tan. Wyd.
- Podręcznik do poznania praktycznie języka czeskiego, oraz rozmówki polsko-czeskie. Ks. dla wsz. 1908.
- Arctówna M.** Botanika na przechadzce. Rośliny, spotykane na polu, łące, w lesie, rowach i t. p. 2 cz. Warszawa 1902. M. Arct.
- Atlasik botaniczny kieszonkowy z 126 rys. kolor. na 12 tabl. Warszawa. M. Arct.
 - Atlasiki kieszonkowe: motyle, owady, ptaki, zwierzęta. Warszawa. M. Arct.
 - Grzyby jadalne i trujące cz. I i II. Warszawa 1901. M. Arct.
 - Grzyby jadalne. Atlasik kieszonkowy. Warszawa. M. Arct.
 - Grzyby trujące. Atlasik kieszonkowy. Warszawa. Arct.
 - O życiu i budowie rośliny podług dr. A. Bernsteina z ryc. Warszawa. M. Arct.
 - Podręcznik do nauki botaniki cz. I i II. Warsz. M. Arct 1907.
 - Rośliny krajowe, trujące, lecznicze i jadalne z 84 rys. kol. na 12 tabl. oraz 76 rys. czarn. Warszawa 1901. M. Arct.

- Arctówna M.** Rośliny kwiatowe. Opis 116 gat. kraj. dziko rosn. z 32 tabl. barwn. i 16 czarn. Warszawa 1906. M. Arct.
- Rośliny tatrzańskie i alpejskie. Atlasik kieszonkowy z 96 rys. kol. na 12 tabl. Warszawa. M. Arct.
 - Świat zwierzęcy, przedstawiony pogładowo na 15 tabl. 192 rys. kol. z obfitym tekstem objaśniającym. Warsz. M. Arct.
 - Zwierzęta w obrazach i opisach, ułożonych dla początkujących z 104 rys. kol. na 27 tabl. in folio i 34 rys. czarn. Warszawa. M. Arct.
- Benoni-Dobrowolska.** Pogadanki o ziemi i o tym, co się na niej znajduje, cz. I z rys. Warszawa. M. Arct 1910.
- Bielska Marja.** Czytanie w zabawie. Pierwsza książka do początkowej nauki. Lwów 1902.
- Bogucka C. i Niewiadomska C.** Pierwsza książka do czytania, wyd. 4. Warszawa 1905. Geb. i W. Kraków G. Geb. i Sp.
- Druga książka do czytania, wyd. 5. Warszawa. Geb. i W. Kraków G. Geb. i Sp.
 - Wypisy polskie na kl. I, wyd. 3. Warszawa 1909. Geb. i W. Kraków. G. Geb. i Sp.
 - Wypisy polskie na kl. II, wyd. 2. Warszawa 1908. Geb. i W. Kraków. G. Geb. Sp.
 - Wypisy polskie na kl. III. Warszawa 1907. G. Geb. i W. Kraków. G. Geb. i Sp.
 - Wypisy polskie na kl. IV. Warszawa 1908. Geb. i W. Kraków. G. Geb. i Sp.
 - Nauka stylistyki, oparta na przykładach i wzorach, wyd. 2. Warszawa. Geb. i W. Kraków. G. Geb. i Sp.
- Bogucka C., Niewiadomska C. i Warnkówna J.** Pierwsze ćwiczenia do nauki poprawnego pisania, stop. I, wyd. 6. Warszawa 1911. Geb. i W. Kraków. G. Geb. i Sp.
- Pierwsze ćwiczenia do nauki poprawnego pisania, stop. II, wyd. 5. Warszawa 1911. Geb. i W. Kraków. G. Geb. i Sp.
 - Pierwsze ćwiczenia do nauki poprawnego pisania, stop. III, wyd. 2. Warszawa 1909. Geb. i W. Kraków. G. Geb. i Sp.
 - Ćwiczenia stylistyczne we wzorach i tematach, stop. I i II. Warszawa 1906. Geb. i W. Kraków. G. Geb. i Sp.
 - Podręcznik do ćwiczeń ortograficznych i systematycznego dyktanda według pis. Ak. Um. w Krakowie. Warszawa 1909. Geb. i W. Kraków G. Geb. i Sp.
 - Podręcznik do wypracowań dla szkół element. Warszawa 1906. Geb. i W. Kraków. G. Geb. i Sp.
- Bogucka C., Niewiadomska C., Warnkówna J. i Pruska M.** Podręcznik do systematycznego dyktanda według pis. Ak. Um. w Krak. wyd. 5. Warszawa 1901. Geb. i W. Kraków. G. Geb. i Sp.
- Bogucka C. i Niewiadomska C.** Nasi pisarze, ich życie i dzieła. Krótki zarys piśmiennictwa polskiego. Warszawa 1911. Geb. i W. Kraków. G. Geb. i Sp.
- Bojarska H.** Mały śpiewnik dla dzieci, 23 piosenki z tow. fort. wyd. 2. Warszawa 1910. M. Arct.

- Borowiecka M. i Stattlerówna H.** Początki geometrii, ćwiczenia i wykłady praktyczne cz. I z 82 fig. i cz. II z 124 fig. w tekście. Warszawa 1909. Geb. i W.
- Bukowiecka Z.** Jak Piastowie budowali Polskę. Warszawa 1910. Geb. i W. Kraków G. Geb. i Sp.
- Jak Polska za Jagiellonów urosła od morza do morza, wyd. 2. Warszawa 1909. Geb. i W. Kraków. G. Geb. i Sp.
 - Opowiadania i obrazki z dziejów Polski. Warszawa. Ks. Pol. 1909.
- Bukowiecka Helena.** Krótki opis ziem polskich. Warszawa Ks. Pol. 1912.
- Księstwo Warszawskie. Warszawa 1906.
- Bukowińska Marja.** Podręcznik Historji wieków średnich. Warszawa. E. Wende i Sp.
- Chełmońska M.** Młody pieśniarz. 24 piosenki do słów M. Konopnickiej, Or-o-ta i innych 1899.
- Chrzęszczewska J.** O tym, co się niegdyś działo, opowiadanie z hist. Polski, wyd. nowe. Warszawa 1911. Geb. i W. Kraków G. Geb. i Sp.
- **i Ginejko Felicja.** Lutnia dziecięca. Warszawa 1894. M. Arct, 3 wyd. 1907.
 - **i Haberkantówna W.** Opowiadania przyrodnicze. I. Staw. z 23 rys. Warszawa 1907. Geb. i W. Kraków G. Geb. i Sp.
 - — Opowiadania przyrodnicze. II. Łąka z 46 rys. Warszawa 1909. Geb. i W. Kraków G. Geb. i Sp.
 - **i Warnkówna J.** Moja pierwsza książeczka, czytanki po elementarzu, stop. I 52 rys. Warszawa Geb. i W. Kraków G. Geb. i Sp.
 - — Moja druga książeczka. Powiastki, wierszyki i opowiadania. 36 rys. Warszawa Geb. i W. Kraków G. Geb. i Sp.
 - — Rok czytania. Wypisy na kl. wst., wyd. 2. Warszawa 1906. Geb. i W. Kraków G. Geb. i Sp.
 - — Rok czytania. Wypisy na kl. I, wyd. 3. Warszawa 1906. Geb. i W. Kraków G. Geb. i Sp.
 - — Rok czytania. Wypisy na kl. II, wyd. 3. Warszawa 1907. Geb. i W. Kraków. G. Geb. i Sp.
 - — Rok czytania. Wypisy na kl. III, wyd. 3. Warszawa 1907. Geb. i W. Kraków. G. Geb. i Sp.
 - — Z biegiem Wisły. Obrazki i opowiadania o kraju z 221 rys. i 4 map., wyd. nowe. Warszawa 1901. Geb. i W. Kraków. G. Geb. i Sp.
 - — Ze swojskiej gleby, 3 części. Wybór poezji dla młodzieży. Warszawa 1901. Geb. i W. Kraków. G. Geb. Sp.
- Chołonińska K.** Wypisy historyczne polskie dla klas niższych szkół średn. z rys. Warszawa. M. Arct. 1912.
- Czartoryska Izabella.** Pielgrzym w Dobromiłu, wyd. 1. 1818.
- Czerwińska A. i Weychertówna W.** Zbliżka i zdaleka, cz. I. Człowiek i ludzkość. Warszawa 1906. Ks. Pol.
- D., W. i W. (Dynowska, Weychertówna i Warnkówna).** Proza i poezja w przykładach. Warszawa 1899.

- Daszyńska-Golińska Z. dr.** Ekonomia społeczna, cz. I i II. Warszawa 1907. E. Wende i S-ka.
- Dąbrowa A. Z.** Wieczory jesienne. Warszawa 1889. Geb. i W. Kraków G. Geb. i Sp.
- Dzière Laura i Świnarska Halina.** Nouveau recueil de prose et de poesie, I partie et II p. Warszawa. E. Wende i S-ka.
- Dzieduszycka Anastazja i Seredyński Wł.** Wypisy, przykłady i wzory form prozy i poezji polskiej. Książka do czytania dla użytku średnich zakł. nauk. żeńsk. Kraków 1881.
- Co dzieci czytały w chwilach wolnych, zbiór poezji i wierszy z objaśnieniem. Warszawa. M. Arct 1910.
- Dzierżanowska Marja.** Dzieje ojczyste. Skróć dziejów Państwa polskiego. Warszawa. Fiszer.
- Pieśni ojczyste. Wybór dla szkół elem. cz. I i II. Warszawa. Fiszer 1909.
 - Jak się utworzył i czym był Sejm Polski. Warszawa. Ks. Pol. 1907.
 - Krótka gramatyka polska i ćwiczenia językowe. Warszawa. Fiszer 1910, wyd. II.
 - Krótka składnia polska. Warszawa. Fiszer, wyd. 3.
 - Pisownia polska w ćwiczeniach, cz. I i II. Warszawa. Fiszer 1910, wyd. 3 i 4.
- Dzierżanowska M., Niewiadomska C. i Warnkówna J.** Cwiczenia do nauki języka polskiego i gramatyki, cz. I i II. Książka ucznia. Warszawa 1899. Geb. i W. Kraków. G. Geb. i Sp.
- — — Ćwiczenia do nauki języka polskiego i gramatyki, cz. I i II. Książka nauczyciela. Warszawa 1899. Geb. i W. Kraków. G. Geb. i Sp.
 - — — Gramatyka języka polskiego z ćwiczeniami, kl. I, II i III, wyd. 5. 1910. Warszawa. Geb. i W. Kraków G. Geb. i Sp.
 - i Sempołowska St. Zbiór zadań arytmetycznych. Liczby całkowite. Warszawa, Geb. i W. 1894.
- Gebert B. i Gebertowa G.** Opowiadania z dziejów ojczystych dla kl. I szk. śr. Lwów 1910.
- Gerson-Dąbrowska M.** Modelowanie z gliny i wosku do nauki i zabawy z 80 rys. Warszawa 1906.
- Gersonówna M.** Praktyczne wzorki rysunkowe do nauki i zabawy, ser. I i II po 8 zes. Warszawa. M. Arct.
- Goczałkowska J.** Gramatyka polska dla użytku szkół niższych. Lwów 1861.
- Gosselinowa Emilja.** Zasady języka polskiego. Warszawa 1846.
- Grzywińska Aniela.** Nauka robót ręcznych kobiecych. Podręcznik do użytku semin. oraz szk. wyd. i ludow. pospolit. Lwów 1880.
- Hofmanowa Klementyna.** Wiązanie Helenki, I wyd. 1823.
- Amelja—matką. Warszawa 1824.

- Hofmanowa Klementyna.** Historia powszechna. Warszawa 1865.
- Hosowska M.** Historia święta starego i nowego testamentu wierszem napisana. Lwów. 1877.
- Ilnicka Marja.** Ilustrowany Skarbczyk polski, opowiadania z dziejów ojczystych wierszem i prozą. Tekst popraw. i uzupełn. przez J. Okszę i St. Krzemińskiego. Warszawa 1909. Fiszer (I wydanie tej książki wyszło 1861 r.).
- Jasińska Zofja.** Russkaja kniga dla polskich dietiej. Warszawa M. Arct 1908.
- Jastrzębska Justyna.** Częściowe opracowanie wypisów ilustrowanych dla młodzieży z historii powszechnej. Warszawa. Fiszer.
- Joteyko-Rudnicka Z.** Chemja mineralna z 61 rys. Warszawa. M. Arct.
- Nauka o rzeczach w 650 obr. według G. Colomba. Warszawa. Geb. i W. 1904. Kraków. G. Geb. i Sp.
- Kamocka Józefa.** Krótki wykład katechizmu, jako podręcznik dla matek. Warszawa 1880. Geb. i W.
- Praktyczny wykład nauki języka polskiego wedł. pis. Ak. Um. w Krakowie, wyd. 9. Warszawa 1900. Geb. i W. (wyd. pierwsze 1870).
 - Podręcznik ułatwiający pisanie ćwiczeń. Warszawa 1888.
 - Teorja stylu wedł. pis. Ak. Um. w Krakowie, wyd. 3. Kraków 1894. Autorka. Skł. gł. G. Geb. i Sp. (wyd. pierwsze 1875).
 - Zasady poprawnego pisanja, I wyd. 1879.
- Keller Marja Jadwiga.** Nauka czytania i pisanja. Warszawa 1905. E. Wende i S-ka.
- Kisielewska Julja (J. Oksza).** Historia Polski. Podręcznik do nauki szk. i dom. Warszawa. Fiszer 1910.
- Konopnicka Marja.** Jasełka. Muzyka Piotra Maszyńskiego. Warszawa. Geb. i W.
- Śpiewnik dla dzieci — cztery pory roku. 50 piosn. z tow. fort. Muzyka Z. Noskowskiego. Warszawa 1895. M. Arct.
- Korwinówna W.** Gramatyka polska w ćwiczeniach. Kijów i Odesa. 1889.
- Krakowowa Paulina.** Rozmowy matki z dziećmi. Warszawa 1841.
- Proza i poezja. Warszawa 1860.
- Krakowowa J.** Sztuka podł. E. Pécaut i K. Baude. Warszawa. Przegl. Tyg. 1897.
- Lande Bronisława.** Wzory i tematy do ćwiczeń stylistycznych. Warszawa 1889.
- Lejowa Emilja.** Krótki przegląd kuli ziemskiej czyli początkowa nauka geografji powszechnej w pytaniach. Warszawa 1907. Fiszer (I wyd. 1868).
- Krótki rys zoologii. Warszawa 1873.
 - Mała gramatyka, obejmująca w pytaniach i odpowiedziach główne zasady języka polskiego. Warszawa 1880.

- Lejowa Emilia.** Historia Polski dla dzieci opowiedziana w 35 lekcjach. Warszawa 1885 (I wyd. 1872).
- Cztery pory roku, nauka poglądowa. Warszawa 1877.
- Łojko M. i Osterloff W.** Podręcznik do nauki języka niemieckiego podł. metod pogl. cz. I wyd. 2. Warszawa. M. Arct.
- Nauka języka niemieckiego kurs II i III. Warszawa. M. Arct.
- Malewska Helena.** 18 piosenek dla dzieci. Melodje z akomp. do słów Konopnickiej, Lenartowicza i in. Warszawa. Lisowska 1901.
- Majewska i Pawłowska.** Zbiór zadań arytmetycznych cz. I, II, III i IV. Warszawa. M. Arct.
- Maleczyńska Józefa.** Mała gramatyka szkolna. Warszawa 1877.
- Wyższa gramatyka polska. Warszawa 1882.
 - Składnia polska. Warszawa 1883.
 - Styl czyli nauka wysłowienia. Warszawa 1883.
- Marchlewska B.** Co każdy człowiek o higienie wiedzieć powinien podł. Grawitz i Adams Lehmanowej, cz. I. Warszawa. M. Arct.
- Marrené-Morzkowska W.** Historia sztuki na podstawie dzieła R. Peyera, wyd. 2. Warszawa. M. Arct.
- Matawowska M.** Gry ze śpiewkami dla dzieci. Warszawa. Ks. Pol. 1907.
- Mierzkowska N.** Polak we Francji. Najszybsza nauka języków z podaniem dokładnej wymowy. Warszawa. E. Wende i S-ka.
- Morawska Zuzanna.** Pogadanki z dziećmi, ułożone metodą poglądową, 3 części. Warszawa 1880.
- Opowiadania z dziejów ojczyźnych. Warszawa 1908. M. Arct.
- Morzycka Faustyna.** Belgja. Wydawn. im. Staszycy. Warszawa 1907. Księg. Pol.
- Francja i jej mieszkańcy. Warszawa. Z funduszu dr. Chwiećkowskiego. Ks. Pol. 1903.
 - Grecja. Wyd. z zapom. funduszu dr. Chwiećkowskiego. Wydawn. im. Staszycy. Warszawa. Ks. Pol. 1910.
 - Holandja. Wydawn. im. Staszycy. Warszawa. Ks. Pol. 1907.
 - Szwajcaria, jej przyroda i mieszkańcy. Warszawa 1901.
 - Z dalekiej północy. Norwegja, Szwecja, Danja, Islandja i Laponja. Warszawa M. A. Wizbek 1896.
 - Pieśniarz II. Zbiór wierszy, pieśni i gawęd. Warszawa. Ks. Pol. 1906.
- Morzycka-Brzezińska R.** Chaldejczycy, Asyryjczycy i Fenicjanie. „Z życia ludów starożytnych“. Warszawa. G. Centnerszwer i S-ka 1900.
- Egipcjanie. Ich religja, zwyczaje, urządzenia społeczne, nauki i sztuki przed tysiącami lat. „Z życia ludów starożytnych“, wyd. 2. Warszawa 1897. M. A. Wizbek.
 - Kłosa, książka do czytania dla starszej dziatwy. Warszawa 1910. Ks. Pol.

- Morzycka-Brzezińska R.** Mały elementarz według najnowszych metod, wyd. 7. Bibl. im. Prusa. Warszawa 1910. Ks. Pol.
- Pierwsze czytanki z 50 rys. wyd. 8 dla dzieci. Warszawa 1912. Ks. Pol.
 - Czytanki drugie dla dzieci z rys. Warszawa 1911. Ks. Pol.
 - Pierwsze początki poprawnego pisania stop. I. Bibl. im. Prusa. Warszawa 1905. Ks. Pol.
 - Snopek, wyd. 14. Warszawa 1909. Ks. Pol.
 - Rzym. Dzieje państwa Rzymskiego od jego założenia do upadku. Warszawa 1905. Ks. Pol.
 - Wprawy w pisanie ładne i poprawne I zeszyt ucznia. Warszawa (Bibl. im. Prusa). Ks. Pol. 1907.
- Moszczeńska Iza.** Pogadanki moralne. Warsz. J. Lisowska 1908.
- Mutermilehowa M.** Zasady estetyki w zarysie popularnym, wyd. 2. Warszawa. M. Arct.
- Zarys dziejów sztuki cz. I. Sztuka starożytna i średnio-wieczna z 56 ilustr. Warszawa. M. Arct.
 - Zarys dziejów sztuki cz. II. Epoka odrodzenia z ilustr. Warszawa. M. Arct.
- Nałkowska A.** Początkowe wiadomości o ziemi. Kurs I wyd. 3. Warszawa 1904. M. Arct.
- Kurs II cz. 1 i 2. Warszawa 1906. M. Arct.
 - Krótka geografia dla dzieci wyprowadzona z obserwacji najbliższej okolicy cz. I i II. Warszawa 1907. Lisowska (wyd. 2 cz. I—1909).
 - Geografia szkolna elementarna cz. I, II i III. Warszawa. M. Arct.
 - Geografia ziem dawnej Polski. Wydawn. szk. Warszawa M. Arct 1908.
 - Zarys geografji Królestwa Polskiego z ogólnym rzutem oka na geografję Europy. Warszawa. Bibl. Samokształc. 1904.
 - Geografia fizyczna. Ustęp z dzieła p. t. Królestwo Polskie, opracowanego zbiorowo. Warszawa. M. Arct.
- Niedziałkowska K.** Premier livre de lecture. Warszawa. M. Arct.
- Niewiadomska Cecylja.** ABC poglądowe. Nauka pisania i czytania, ułożona podług najnowszych metod wychowawczych z 345 rys. Warszawa. Geb. i W.
- ABC. Uczmy się czytać i pisać. Nauka czytania i pisania z obrazk. i wzorkami, wyd. 2. Warszawa 1908. Geb. i W.
 - Elementarz. Nauka czytania i pisania z obrazkami i wzorkami pisma. Warszawa. Geb. i W.
 - Pierwszy rok gramatyki. Kl. wstępna. Warszawa 1910. Geb. i W.
 - Drugi rok gramatyki. Kl. I. Warszawa 1911. Geb. i W.
 - Trzeci rok gramatyki. Kl. II. Warszawa 1908. Geb. i W.
 - Czwarty rok gramatyki. Składnia. Warszawa 1907. Geb. i W.
 - Z pieśni naszych.
- Nusbaumowa R. i Silberstein H. dr.** Siły przyrody według Guillemina. Popularny wykład fizyki i jej główniejszych zastosowań. Warszawa. H. Olawski 1894.

- Okołowiczówna St. i Orsza H.** Nasze czytanki. Książeczka I. Jesień z 20 rys. Warszawa. Geb. i W.
 — II. Zima z 20 rys. Warszawa. Geb. i W.
 — III. Wiosna z 20 rys. Warszawa. Geb. i W.
 — IV. Lato z 20 rys. Warszawa. Geb. i W.
Orsza H. Pieśniarz II. Warszawa. Ks. Tan. Wydawn. 1899.
 — Z dziejów narodu. Wypisy i streszczenia ze źródeł i opracowań historycznych, tom I. Warszawa 1908. M. Arct.
 — Charakterystyki historyczne 6 części. Ks. dla wsz. Warszawa 1907. M. Arct.
 — Na ziemi polskiej przed wielu laty. Warszawa 1911. J. Mortkowicz.
 — Rozwój społeczny Polski. Kraków 1912 (Encykl. lud.).
Osterloff Natalia. Podręcznik do nauki języka francuskiego. Warszawa 1910.
Perkowska Z. i Hertzberżanka M. Pisownia polska w ćwiczeniach. Książka dla ucznia. Warszawa. M. Arct 1908.
 — Dyktando do pisowni. Książka nauczyciela. Warszawa. M. Arct 1908.
Pisarzewska St. Nauka pisania i wprawy w czytanie pisanego. Warszawa. Ks. pol. 1898.
 — Zarys dziejów Polski od najdawniejszych czasów do ostatnich z 9 mapami, wyd. 3. Warszawa 1910. Geb. i W. Kraków. G. Geb. i Sp.
 — Zarys dziejów Polski od najdawniejszych do ostatnich czasów. Warszawa-Kraków 1910.
Popławska F. Pogadanki o życiu i rozwoju ludzi przedhistorycznych. Z fund. dr. Chwieńkowskiego. Warszawa 1903. Ks. Pol.
Popławska S. Dzieje ojczyste. Kraków 1892.
Pożaryska W., Sulicka M. i Weychertówna W. Zbliżka i zdaleka cz. II. Człowiek i wszechświat. Warszawa 1909. Ks. Pol.
Prażmowska Teresa. Podręcznik do nauki literatury powszechnej. Warszawa 1892.
 — Dzieje trzech rozbiorów Polski oraz ruchu narodowego w XIX w. dla dorast. młodz. Warszawa 1910. Fiszer.
Przyłuski J. i Rodkiewiczowa R. Lepienie z gliny. Podręcznik dla szkół i zakł. wych. Warszawa 1906. Ks. Pol.
Puffke Emma (z Kurowskich). Fizyka, zastosowana do potrzeb ogółu i szkół niższych. Poznań 1873.
Radońska Teofila. Gramatyka polska. Warszawa 1883. I wydanie. Poznań 1870.
Rosienkiewiczowa Aniela (z Sowińskich). Nauka moralna dla płci żeńskiej, krótko zebrana i na zasadach religii wsparta. Warszawa 1823.
Römerówna Helena. Co jest na ziemi i co jest na niebie? Wilno 1908.
Rudnicka A. i Dąbrowski I. Geografia. Kurs I. Geografia fizyczna z 128 rys. Warszawa 1966. Geb. i W. Kraków. G. Geb. i Sp.

- Rudnicka Ant.** Zbiór zadań arytmetycznych z krótkimi wskazówkami metodycznymi. Rok I, II i III. Warszawa 1907-8-9. Geb. i W. Kraków. G. Geb. i Pp.
Rzepecka R. Początki pierwsze czytania języka francuskiego. Poznań-Warszawa 1875. I wydanie. Poznań 1861.
Sadowska Marja. Krótka gramatyka języka polskiego. Warszawa. E. Wende i S-ka 1908.
 — Krótkie prawidła pisowni polskiej. Warszawa 1908.
Saulsonowa Rozalja. Dzieje starego testamentu dla młodzi wyznania Mojżeszowego. Kraków 1878.
Sawczyńska Jadwiga. Dzieje najnowsze 1789 — 1871 dla młodzieży opowiedziała. Kraków 1880.
Schmidtowa Marja. Praktyczny wykład nauki pisania, oparty na podstawie swobodnego ułożenia figury i ręki. Warszawa 1904.
 — Sposób ćwiczenia się na tabliczce gimnastyczno-kaligraficznej. Warszawa 1904.
Selingerowa Julja. Ziemia polskie. Lekcje geografii w połączeniu z etnografią. Lwów 1876.
 — Geografia powszechna dla szkół publicznych wydziałowych i zakł. prywat. wyd. 2 skróc. i popraw. Tarnopol 1880.
Sempołowska St. i Unsztichtówna J. I. Zbiorek powiastek, opowiadań, wierszyków i ćwiczeń dla dzieci od lat 7—9. Warszawa. M. Arct. 5 wyd. 1907.
 — Zbiorek powiastek, drugi zbiór dla dzieci od lat 8—10. Warszawa. M. Arct. 3 wyd. 1907.
 — i Unszticht - Bernsteinowa J. Dla przyszłości. Czytanie dla młodzieży i dorosłych cz. I. My—ludzie i przyroda cz. II. Religja w życiu ludzkości. Warszawa 1907. J. Mortkowicz.
 — Po pracy. Czytanie dla dorosłych. Warszawa 1907. G. Centnerszwer.
Skrzyńska K. Ziemia pod względem geologicznym z 36 rys. Warszawa. M. Arct.
Sokolnicka E. Kurs elementarny zoologii, botaniki i mineralogii. Warszawa 1907. E. Wende i S-ka.
 — Botanika i mineralogja. Warszawa 1907. E. Wende i S-ka.
 — Zoologia. Warszawa 1907. E. Wende i S-ka.
Sokólskie Z. i W. Roboty z gliny (ślójd) systemu duńskiego. Warszawa 1906.
Stattler Helena. Początki nauki arytmetyki w układzie metodycznym. Warszawa. Geb. i W. cz. I i II wyd. 2.
 — i Jędrzejewicz Janusz. Zbiór zadań arytmetycznych, zakres kl. III. Warszawa 1906. Geb. i W.
Stefanja. Elementarz. Łódź 1906.
Stefanowska - Tobiczky i Jaworski. Dzieje muzyki 3 tomy w życiorysach od Berlioza, Liszta, Wagnera po dzień dzisiejszy. Warszawa. M. Arct 1911.
Studnicka Stanisława. Podręcznik do nauki języka niemieckiego metodą naturalną. Warszawa 1908. E. Wende i S-ka.
Szanserówna Julja. Najłatwiejszy elementarz. Warszawa 1911.

- Szanserówna Julja.** Pisanie i czytanie. Wzory lekcji i pogawędek i wskazówki metodyczne. Warszawa 1907. E. Wende i S-ka.
- Szumowska Regina.** Gramatyka języka polskiego I wyd. Warszawa 1898.
- Szycówna Aniela.** Czytanki stopniowane dla dzieci, zaczynających naukę systematyczną z ćwiczeniami gramatycznymi i stylistycznymi. Stop. I. W domu i szkole dla dzieci od lat 8—9. Warszawa. M. Arct 1901.
- Czytanki stopniowane. Stop. II. Na wsi i w mieście dla dzieci od lat 9—10. Warszawa 1901. M. Arct.
- Czytanki stopniowane. Stop. III. W kraju i na świecie. Dla dzieci od lat 10—12. Warszawa 1902. M. Arct.
- Gramatyka języka polskiego dla dzieci, zaczynających się uczyć systematycznie z przykładami, wskazówkami i ćwiczeniami I wyd. 1898. Warszawa. M. Arct.
- Warnkówna J. i Jahołkowska L.** W ogródku dziecięcym. Zbiór zabaw, marszów i piosnek. Warszawa. Geb. i Wolff.
- Warszawska.** Abregé de l'histoire de la littérature française à l'usage des classes 5-me et 6-me. Warszawa. M. Arct.
- Wasilewska Felicja.** Historia literatury polskiej ofiarowana młodemu uczącemu się Polkom. Lwów 1867.
- Wechslerowa Stefania.** Wypisy francuskie na kl. V i VI szk. wyd. żeńsk. Lwów 1881.
- Gramatyka francuska. Lwów 1880.
- Wehrowa Marja.** Pierwsze czytania dla dorosłych cz. I i II. Warszawa 1907. Fiszer.
- Weryho Marja.** Zabawy i zajęcia dziecięce. Warszawa. M. Arct.
- Weychertówna Wł.** Krótki zarys piśmiennictwa polskiego od czasów najdawniejszych do końca XVIII w. Warszawa 1902. Ks. Pol.
- Książeczka dla tych, co chcą dobrze mówić, czytać i pisać po polsku wyd. 2 zupełnie przerobione. Warszawa 1910. Ks. Pol.
- Nauka poprawnego pisania i wysławiania się. Warszawa. Ks. Pol.
- Stylistyka. Teoria, prozy i poezji do użytku szkolnego wyd. 3 przerob. i znacznie powiększ. Warszawa 1905. M. Arct.
- Życiorysy naszych najlepszych poetów XVI stulecia. Warszawa 1899. G. Centnerszwer i S-ka i Ks. Pol.
- Witkowska H.** Historia ustroju Polski w zarysie. 3 części. Bibl. Spółcz. Warszawa 1904. Ks. Nauk.
- Z dziejów ludzkości z 69 ryc. Warszawa 1911. Lisowska.
- i **Kulikowska M.** Czytania historyczne. cz. I, II i III. Warszawa. M. Arct.
- Wojkowska Julja (z Molińskich).** Dzieje polskie od Lecha aż do królowej Jadwigi. Poznań 1845.
- Marynia czyli rozmowy o pierwszych zasadach wiary świętej. Poznań 1846.

- Wojkowska Julja.** Marynia mała. Elementarz dla dziewcząt polskich. Leszno i Gniezno 1844.
- Mały Tadzio. Elementarzyk dla grzecznych chłopczyków. Wrocław 1844.
- Wójcicka Jadwiga.** Mapa pogładowa Królestwa Polskiego. Warszawa 1885.
- Zajączkowska Z.** Historia w obrazach według A. W. Grube'go, tom I. Czasy przedchrześcijańskie. Warszawa 1878. F. Hössick.
- Historia w obrazach według A. W. Grube'go, tom II. Wiek średni z dodaniem historii Słowiańszczyzny. Warszawa 1884. F. Hössick.
- Historia w obrazach według A. W. Grube'go, tom III. Dzieje nowożytne z dodaniem historii Słowiańszczyzny. Warszawa 1886. F. Hössick.
- Autorka Wieczorów Czwartkowych (Zaleska M. J.).** Obraz świata roślinnego, obejmujący życie roślin, klasyfikację i opisanie znaczniejszych rodzin, młodemu wiekowi ofiarowany. Warszawa 1875. Geb. i W.
- Żaboklicka K.** 30 leçons de français à l'usage des institutrices pour l'enseignement avant-scolaire. Warszawa 1907. Geb. i W.
- Żmichowska Nareyza.** Część elementarna wykładu nauk wyd. 1. Warszawa 1847.
- Geografja. 2 części. Warszawa 1857 i 1858.

III. Książki dla dzieci i młodzieży. *)

- Ambroziewiczowa St.** Stanisław Staszyc, jego życie i czyny. Warszawa. Ks. Pol. 1910.
- Antoska (Śmiłkowa).** Mój skowronek. Warszawa 1910. (M. Ks. 125). M. Arct.
- Balon tajemniczy (z czesk.). Warszawa. M. Arct. (Z. Cz.) wyd. 2.
- Boguś i jego przyjaciele. Warszawa. M. Arct. (M. Ks. 139).
- Czechy i naród czeski, cz. I. Opis Czech, cz. II. Historia Czech. Warszawa 1908. M. Arct. (Ks. dla wsz.).
- Cztery powiastki (z czesk.). Warszawa. Ks. Pol. 1906. wyd. 2.
- Jak liczydło w nocy straszło. Warszawa 1910. (M. Ks. 130). M. Arct.
- Kłusownik. Warszawa (Z. Cz. 131). M. Arct.
- Komedjanci na wsi. Warszawa. (Z. Cz. 130). M. Arct.
- Kominiarczyk (z czesk.). Warszawa (Z. Cz.). M. Arct.

*) Zamieściliśmy tu także wiele wydawnictw dla ludu, które mogą być z pożytkiem czytane przez młodzież.

- Antoska (Śmiśkowa).** Koniec świata. Warszawa 1910. (M. Ks. 122). M. Arct.
- Nasi pobratymcy Słowacy. Warszawa. Ks. Pol. 1901.
 - Obce ludy, obce kraje (podług J. Korzeńskiego). Warszawa. M. Arct.
 - O Czechach, ich kraju i życiu. Warszawa. Obuchowski 1895.
 - O Janku i dwóch jaskółkach. Warszawa. (M. Ks. 21). M. Arct. 1910.
 - Po raz pierwszy sama. Warszawa. (M. Ks. 126). M. Arct.
 - Rodzina Kominiarza (z czesk.). Warszawa. (Z. Cz.). M. Arct.
 - Sąd Salomona. Warszawa 1910. (M. Ks. 118). M. Arct.
 - Słoń elektryczny. Warszawa 1910. (Z. Cz. 20). M. Arct.
 - Słowianie południowi. Warszawa. Sp. Nakł. Tan. Wyd. 1898.
 - Strzelec alpejski (z czesk.). Warszawa.
 - Zaklęta królowna (z czesk.). Warszawa (Z. Cz. 21) M. Arct. wyd. 2.
- Arct-Golezewska M.** Drzewa i krzewy (podług Ar. Buckley). Warszawa. M. Arct.
- Imieniny Stasia. Konik Karolka. Warszawa. (M. Ks. 135). M. Arct.
 - Kwiaty wiosenne. Warszawa. (Z. Cz. 7 ser. V). M. Arct.
 - Mali przyrodnicy. Warszawa. (M. Ks. 98). M. Arct.
 - Nowe opowiadania z życia zwierząt (z ang.). Warszawa. M. Arct.
 - Przygody Czarnuszki. Warszawa. (M. Ks. 134). M. Arct.
 - Przygody ziarnka. Warszawa. (M. Ks. 145). M. Arct.
 - Wiosna, obrazki z natury. Warszawa. M. Arct. 1911.
 - Zwróć oczy na przyrodę (podł. Ar. Buckley). Warszawa. M. Arct.
 - Życie w lesie i na łące (podług Ar. Buckley). Warszawa. M. Arct.
- Arctówna M.** Etykiety do zielnika, zawierające 1230 nazw roślin, ułożonych rodzinami. Warszawa. Ks. dla wsz. M. Arct. 1905.
- Wskazówki do zbierania, określania i zasuszania roślin, oraz układania zielnika (podług K. G. Lutza i in.). Warszawa. M. Arct 1905.
- Babcia Mania.** Konwalijski. Warszawa (M. Ks. 91—94). M. Arct.
- Beldowska Marja.** Moja dziatwa. 27 powiastek dla dzieci. Warszawa. Trepte.
- Opowiadanie ciotki Gabryeli. Powiastki dla dzieci I. 6—10. Warszawa 1902.
- Bernsteinowa R.** Ania z Zielonego Wzgórza (z ang.). Warszawa. M. Arct.
- Królowa Elfów i inne powiastki (podług szwedz.). Warszawa. M. Arct 1909.
 - Pan Słota i panna Słoneczko (przekład). Warszawa (M. Ks. 142). M. Arct.

- Biernaacka Konstancja (z Małachowskich).** Opis stu nagród pięcioletniego Pawlusia. Warszawa 1829.
- Rozmowy Pawlusia z babcią. Kalisz 1829.
 - Zabawa Polki z synami czyli opis dziejów polskich od Lecha aż do rozbioru Polski, ułożony w sposobie loterii. Wrocław 1821. (Wydanie I wyszło w Kaliszu w r. 1790).
- Bobowska E.** W szponach nędzy (podług „Les misérables — W. Hugo) cz. I i II. Warszawa. Ks. Pol. 1907.
- Bogdanik Marja.** Kochajmy Go wszyscy. O Juljuszu Słowackim, uczącej się dziatwie. Lwów 1910.
- Bogusława.** Dla myślącej dziatwy. Zagadki i szarady. Warszawa 1896.
- Bogusławska M.** Bajka o okrutnym zbójcu i Krzysiu sierocie. Warszawa. (M. Ks. 89). M. Arct.
- Dzika Franka. Warszawa. Ks. Pol. 1903.
 - Młody juhas. Przestępstwo Władka. Krzyż Babuni. (Bibl. mł. szk. 116). Warszawa. Geb. i W.
 - Uciekinierzy. Warszawa. (M. Ks. 84). M. Arct.
 - Z dworów i chat. 15 powiastek dla dzieci. Warszawa. Trepte 1899.
 - Młodzi amatorowie. Obrazki sceniczne. Kraków 1910.
 - Virtuti militari. Powieść historyczna. Warszawa 1908. Do-datek do „Przyjaciela dzieci“.
- Bohuszewiczowa J.** Pamiętnik pszczołki z zielonego listka przepisanego. Warszawa. (M. Ks. 40). M. Arct.
- Bojarska Helena.** Ach! co tu różności. Warszawa. M. Arct. 1890.
- Czy umiesz liczyć? Łódź. Rychl. i Wegner. 1902.
 - Kwiateczki. Warszawa. (M. Ks. 69). M. Arct.
 - Mili towarzysze. Warszawa. M. Arct.
 - Przyjemny czas. Warszawa. M. Arct.
 - Różne historyjki. Warszawa. M. Arct.
 - Szczęście dziecięce. Warszawa. M. Arct.
 - Uciechy dziecięce. Warszawa. M. Arct 1900.
- Bojarska Helena.** Zwierzątka w obrazkach. Warszawa. M. Arct.
- Żywe zabawki i inne powiastki. Warszawa. M. Arct 1895.
- Borkowska A.** Marja Klementyna Sobieska. Warszawa, wyd. 2-gie. 1874.
- Nad wodami Baltyku. Panna Marychna z Oporowa. Wojewódzic Spiski. Warszawa. M. Arct 1900.
 - Powieści i opowiadania dla młodego wieku. Warsz. 1874.
 - Wspomnienie z przeszłości, wyd. 2. Warszawa 1877.
- Borkowska i Dobieszewska.** Obrazki z życia pobożnych i bogobojnych Polaków i Polek, Warszawa 1859.
- Brzozowska-Kolberg A.** Z sierocy doli. Warszawa. (M. Ks. 19). M. Arct wyd. 2.
- Brzozowska Marja.** Wirginia. Pow. z pierwszych czasów chrześcijaństwa. Zalecona do druku na konkursie „Przyj. Dzieci“. Warszawa 1896.
- Budzisewska Z.** Turkusik, Rubinek i Perełka. Warszawa. M. Arct 1904.

- Bujno B.** Poselstwo z krainy czarów. Przygody chłopczyka w krainie ptaszków (z ang.). Warszawa. Geb. i W. 1902.
- Bujno M.** Brylanty. Warszawa (M. Ks. 18). M. Arct 1903.
- Czarna Elka (z czesk.). Warszawa 1909. M. Arct.
 - Czytajmy sami, zbiór powiastek dla dzieci. Warszawa 1909. M. Arct.
 - Duch górski, baśń gwiazdkowa. Warszawa 1907. (M. Ks. 58). M. Arct.
 - Jaszek. Warszawa. (Z. Cz. 9 ser. III). M. Arct.
 - Julek i jego sprzymierzeńcy. Warszawa. M. Arct.
 - Grześ z Sanoka (podług J. I. Kraszewskiego) Warszawa. M. Arct 1908.
 - Kocia Mama i jej przygody. Warszawa. M. Arct 1905.
 - Mały Tim (podług K. Dickensa). Warszawa. (M. Ks. 74). M. Arct.
 - Na wakacjach w Zalesiu. Warszawa. M. Arct 1906.
 - Na zamku hrabiowskim. Warszawa 1910. M. Arct.
 - Oliwer (podług K. Dickensa). Warsz. 1908. (M. Ks. 73). M. Arct.
 - Ostatnia lalka Ewuni (M. Ks. 42). Warszawa 1905. M. Arct.
 - Pałac z piasku. Warszawa. M. Arct 1908.
 - Pamiętnik Stacha. Warszawa. M. Arct 1907.
 - Podróż Beluni. Warszawa. (M. Ks. 80). M. Arct 1910.
 - Skarb. Warszawa (M. Ks. 82). M. Arct.
 - W puszczy nad Prądnikiem. Warszawa (M. Ks. 38). M. Arct.
- Bukowiecka Zofja.** Bohater tebański. Warszawa. F. Hösick 1890.
- Dzieci Warszawy. Warszawa. Geb. i Wolff 1898.
 - Hela. Warszawa. M. Arct 1910.
 - Historia o Antku rolniku. Warszawa. Geb. i W. 1897.
 - Historia o Janku górniku. Warszawa. Geb. i W. 1896, wyd. 2.
 - Jak się dusza budziła w Józiu. Warszawa. Wyd. I 1900. Geb. i W. 1902, wyd. 2.
 - Henryś Skowronek. Warszawa. Geb. i W.
 - Królowa morza. Warszawa 1911. Geb. i W.
 - Michałek. Warszawa. Geb. i W.
 - Młotem i kielnią. Warszawa 1899. Geb. i W.
 - Obowiązki młodych dziewcząt. Warszawa. Geb. i W. 1909.
 - Pamiętniki Beniowskiego: Syberja, Daleki Wschód, Madagaskar. Warszawa 1909. Geb. i W.
 - Pieter Maritz. Warszawa 1902. Geb. i W.
 - Rok Życia. Dziennik Wandzi i Józi. Warszawa. Geb. i W. 1896.
 - Stefek Luty z Brazylii. Warszawa. Geb. i W. 1904.
 - Ulicznik Warszawski. Warszawa. Ks. Pol. 1902.
 - Wspomnienia podlotka. Warszawa. M. Arct 1901.
 - Złota Elżunia (przer. z Marlitt). Warszawa. M. Arct 1900.
 - Żołnierz Dewetta. Warszawa. Geb. i W. 1902.
 - Życie ks. Piotra Skargi, kaznodziei. Warszawa. Ks. Pol. 1912.
- z Bukowieckiej.** Bohater z pod Majuby. Warszawa. Ks. Pol. 1912.

- Buraczewska St.** Djabelski statek (według „Pracowników Morza” Wiktora Hugo). Warszawa-Kraków. Geb. i W. 1911.
- Galernik (z pow. Wiktora Hugo p. t. „Nędzarze”). Warszawa. M. Arct. 1908.
 - Historia rodziny Skoczaków (podług franc.). Warszawa. (M. Ks. 87). M. Arct 1909.
 - O trzech królewiczach (Z. Cz. 68). Warszawa. M. Arct 1910.
 - W puszczy litewskiej, pow. z XIII w. Warsz. M. Arct 1911.
 - Wycieczka na Litwę. Warszawa. (Z. Cz. 118). M. Arct 1911.
- Ceysingerówna H.** Jan Lipnicki, pow. hist. Warszawa. Orgelbrand 1908.
- Ch. A.** O życiu i pismach K. Brodzińskiego. Warszawa. Ks. Pol. 1898.
- O życiu i pismach Fr. Karpińskiego. Warszawa. Ks. Pol. 1899.
- Chełmońska Michalina.** Ranna rosa, zbiorek wierszy dla dzieci. Warszawa Ks. Pol. 1908.
- Chlewicka J.** Wiazanka wierszyków dla dzieci. Warszawa 1910.
- Chrzaszczewska J.** Bal u pani Żaby. Warszawa (Bibl. mł. szk. 6). Geb. i W.
- Czary nie czary. Warszawa. Geb. i W. 1896.
 - Dar (według A. Daudet’a). Warszawa. Geb. i W. 1897.
 - Dla Ciebie, pow. i opow. przyrodn. dla młodszych dzieci. Warszawa. E. Wende i S-ka 1905.
 - Dla naszych małych przyjaciół zwierząt. Warszawa. M. Arct 1895.
 - „Gwiazda spadająca”. Warszawa 1897. Lisowska.
 - Jak to było zimą w lesie. Warszawa. M. Arct 1911.
 - Królestwo grzybów. Tociu (Bibl. mł. szk. 5). Warszawa. 1908. Geb. i W.
 - Promyki, (Opowiadania Ciotuni). Warszawa. Orgelbrand 1895, wyd. now. Geb. i W. 1911.
 - Plon. Warszawa. Orgelbrand 1898.
 - Stoneczko. Warszawa. Orgelbrand 1896 (wyczerpane).
 - Walek. Warszawa. Sennewald 1896.
 - Wesoła drużyna. 7 powiastek. Warszawa. M. Arct 1895.
 - Znani i nieznani, opow. przyrodn. Warsz. Lisowska 1910.
- Ciocia Janina.** Dla grzecznych dzieci, powiastki i wierszyki. Warszawa 1892.
- Ciocia Jadwiga.** Kopciuszek, ks. obr. dla małych dzieci. Warszawa. Geb. i W.
- Moje pierwsze powiastki. Warszawa. Guranowski 1901.
- Ciocia Julia.** Dla małych dzieci, pogadanki o rzeczach. Warszawa.
- Ciocia Mania.** Ciekawe historyjki o zwierzętach dla małych dzieci. Warszawa (M. Ks. 58). M. Arct.
- Duch górski. Warszawa (M. Ks. 58). M. Arct.

* Patrz wyżej: *Marja Bujno-Arctowa*.

- Cłocia Mania.** Księżniczka Chrabąszczyk. Warszawa (M. Ks. 16). M. Arct 1901, wyd. 3.
- Mysia norka. Warszawa (M. Ks. 14). M. Arct, wyd. 3.
 - Podróż Beluni. Warszawa (M. Ks. 80). M. Arct.
 - Szaraczek i Bielasek. Warszawa (M. Ks. 17). M. Arct, wyd. 3.
 - Wieszcza kwiatów. Warszawa (M. Ks. 15). M. Arct, wyd. 3.
 - Wielka menażerja. (M. Ks. 150). Warszawa. M. Arct.
- Cłocia Wandzia.** Tydzień Dzidzi. Warszawa (M. Ks. 108). M. Arct.
- Ciświcka.** Przygody dziatwy w domu i szkole, wierszem opisane. Warszawa. Geb. i W. 1884.
- Czaplicka Marja.** Olek Niedziela. Warszawa. Sadowski 1910.
- Czarnocka Z.** Rok 1793 (z pow. W. Hugo). Warszawa. Ks. Pol. 1909.
- Dalecka Wanda.** Przyjaciele. Lwów 1902.
- Darewska-Weryho.** W mieście i na wsi. Mińsk. Sawicka 1889.
- Dębicka Z.** Jak biedny Janek został królewiczem? opis wierszem. Warszawa (M. Ks. 83). M. Arct 1909.
- Dobieszewska J.** Zabawy przyjemne i pożyteczne dla młodego wieku. Warszawa 1856—7 (2 tomy).
- Zabawy umysłowe dla młodego wieku. Warszawa 1861.
- Domańska Ant.** Cezar. Warszawa (M. Ks. 28). M. Arct 1903. (z ang.).
- Hanusia Wierzyńkówna, opow. z czas. Kazimierza Wielkiego. Warszawa. M. Arct 1910.
 - Historia jednej papugi. Warszawa (M. Ks. 13). M. Arct. 1910.
 - Historje prawdziwe. Warszawa.
 - Marysia z Grzegórzek. Warszawa (M. Ks. 88). M. Arct 1910.
 - Moje dzieci. Warszawa. M. Arct 1895.
 - Na pensji. 2 opow.: Zagadka. Zdarzenie z czepkami. (Z. Cz. 51). M. Arct 1909.
 - Niespodzianki życia (podług El. Halden). Warszawa. M. Arct 1910.
 - Nowe opowiadania Babuni. Warszawa. M. Arct 1904.
 - Opowiadania Babuni dla kochanych wnucząt. Warszawa. M. Arct.
 - Pamiętnik Stokrotki Miluni. Warszawa. M. Arct 1905.
 - Paziowie króla Zygmunta, opow. hist.-obycz. Warszawa. M. Arct 1910.
 - Płaszcz królowej, opow. hist. (Z. Cz. 97). Warszawa. M. Arct.
 - Przyjaciółki. Warszawa. M. Arct 1904.
 - Przy kominku. Opowieść fantastyczna dla młodzieży. Kraków 1911.
 - Stokrotka Milunia. Warszawa. M. Arct 1905.
 - Wiązanie Florka. Warszawa (M. Ks. 76). M. Arct 1908.
- Domańska M.** Wieczory Nałęczowskie. Warszawa.
- O nieznanym bohaterach. Kartki z dziejów ziemi mińskiej. Kraków 1911.
- Domańska A.** W obronie życia. Warszawa (Z. Cz. 52). M. Arct.
- W Woli Tęczyńskiej. Warszawa. M. Arct 1899.

- Domosława.** Bolek Sierota. Warszawa (Bibl. im. Prusa) 1910.
- W wigilję Bożego Narodzenia. Do szkoły. 2 obr. scen. Warszawa. Ks. Pol. 1912.
- Drogosława A.** Wspomnienia z lat dziecinnych (wyczerpane).
- Dynowska M.** Bajka o dzielnym koguciku, okrutnym smoku i pięknej królownie. Warszawa (M. Ks. 60). M. Arct.
- Czerwony kapturek. Warszawa. M. Arct 1903.
 - Kopciuszek. Warszawa. M. Arct.
 - Kot w butach. Warszawa. M. Arct.
 - Kraków i jego najbliższe okolice. Warszawa 1911. (Bibl. mł. szk. 125). Geb. i W.
 - Mała ogrodniczka i inne wierszyki. Warszawa 1910.
 - Noc wigilijna, obrazek sceniczny i wybór wierszyków. Warszawa (Bibl. mł. szk. 109). Geb. i W. 1909.
 - Tomcio Paluch. Warszawa. M. Arct.
 - Warszawa. Warszawa (Bibl. mł. szk. 130). Geb. i W. 1910.
 - Z podań greckich. Przemiany podług Owidjusza. Warszawa 1911. (Bibl. mł. szk. 138). Geb. i W.
- Dzieduszycka Anastazja.** Jak sobie dziatwa radziła. Warszawa. Orgelbrand 1877.
- Esteja.** Królewicz Kędziorek i królowna Perełka. Warszawa. 1896. M. Arct. II wyd. 1908.
- Fiedorowiczowa A. Kolenda dla Marylki. Warszawa 1880.
- Gałęzowska T. J.** Błysk słońca. Kraków. G. Geb. i Sp. 1895.
- Odwet. Kraków. G. Geb. i Sp.
 - Spełniło się. Kraków. G. Geb. i Sp.
- Falkowska (z Suchowskich).** Cezarek. Podarunek dla małych dzieci na kolendę. Warszawa 1857.
- Nowe powiastki i obrazki dla dzieci. Warszawa 1857.
 - Powieści dla dzieci różnych stanów. Warszawa 1864.
 - Dwie suknie, powiastka dla młodego wieku. Warszawa 1859.
- Gensówna Franciszka.** Dla szczęścia dziecka, obr. scen. w 4 odsł. Warszawa. Ks. Pol. 1911.
- Dwie drogi, powieść w 4 częściach. Warszawa. Ks. Pol. 1907.
 - Rodzina Ziemniaka. Warszawa. Ks. Pol. 1907.
- Gerson-Dąbrowska.** Obrazki historyczne uscenizowane. Warszawa (Bibl. mł. szk. 134). Geb. i W. 1911.
- Wielcy artyści, ich życie i dzieła. Warszawa—Kraków. Geb. i W. 1912.
- Głińska Aldona.** Z krwawych dni, pow. hist. z XIII w. Warszawa. Trepte 1908.
- Głogierówna Jadwiga.** Z sierocy doli. Warszawa. Ks. Pol. 1908, wyd. 2.
- Glutówna M.** Dzika Tola. Warszawa (M. Ks.). M. Arct 1903.
- Gwiazdka Strzyżyka. Warszawa (M. Ks. 30). M. Arct 1903.
 - Krótkie opowiadania i obrazki z życia zwierząt (podł. ang.). Warszawa. M. Arct 1908.

- Glodzińska M.** Ładnute powiastki dla małych dzieci (podług ang.). Warszawa. M. Arct 1909.
- Przykrość nagrodzona. Warszawa (M. Ks. 48). M. Arct 1907.
- Grabowska M.** Teatrzyki dla dzieci. (Mały nauczyciel 1874. Imieniny mamy 1875. Pracowite Pszczółki 1875). Lwów.
- Grudzińska Anna.** Józek Tkacz. Warszawa (M. Ks. 79). M. Arct. 1909.
- Mnich, pow. hist. z XI w. Warszawa. „Wieczory Rodzinne“ 1910.
- Pokora, op. hist. Warszawa. M. Arct. 1911.
- Tymko Orlik, opow. hist. z XIII w. Warszawa. M. Arct 1908.
- W stepie. Warszawa 1911. Lisowska.
- Grzmielewska.** Staś i Zosia na wsi. Warszawa (M. Ks. 20). M. Arct.
- G. M.** Gniazdko rudzików (według oryg. ang. M. Trimmer'a). Warszawa. Ks. Pol. 1908.
- Historia panny Zabci (według oryg. ang.). Warszawa. Ks. Pol. 1908.
- Nasi przyjaciele (według oryg. ang.). Warszawa. Ks. Pol. 1906.
- Pomocnicy człowieka (według oryg. ang. E. Carringtona). Warszawa. Ks. Pol. 1907.
- Powieści i baśnie z różnych autorów. Warszawa. Ks. Pol. 1905, wyd. 2.
- Przymierze Tomcia ze zwierzętami (według 4 wyd. oryg. ang. E. Selous'a) Warszawa. Ks. Pol. 1907.
- Wędrowki Wiernego (według oryg. ang.). Warszawa. Ks. Pol. 1908.
- D. G. M.** Historia prawdziwa o Grzegorzu z Sanoka (z pow. J. I. Kraszewskiego). Warszawa. Ks. Pol. 1907, wyd. 2.
- Haberkantówna Wanda.** Smietnik, opow. przyrodn. Warszawa. Orgelbrand.
- Hartinghowa Zofja.** Przekład książki Gauld'a p. t. Gwiazda przewodnia.
- Haukowa Zofja.** Abecadło dla Zygmunia. Warszawa 1856.
- Teatr dla dzieci. Warszawa 1853.
- H. O.** Upominek. Zbiorek wierszy. Warszawa. Ks. Pol. 1906.
- Hibłówna Wiktorja.** Bohaterskie dzieci. 8 opowiadań dla dzieci i młodzieży. Lwów 1886.
- Hofmanowa.** ¹⁾ Dzieła. Wydanie nowe pod redakcją Narcyzy Żmichowskiej. Warszawa „Sp. wydawn.“ 1876, tomów 12.
- Dzieła, tomów 6. Warszawa. Geb. i W. 1898.
- (Pierwsze wydanie najważniejszych utworów: Powieści moralne czyli rok w powieściach 1820. Wiązanie Helenki 1823. Listy Elżbiety Rzeczyckiej 1825. Dziennik Franciszki

¹⁾ Nie podajemy tutaj wszystkich wydań całkowitych, ani przedruków oddzielnych utworów, gdyż są one zbyt liczne i ciągle się pojawiają.

- Kraśnińskiej 1825. Nowa biblioteka, poświęcona dzieciom i młodym paniczkom 1838. Jan Kochanowski 1842.
- Iskierka.** Baśń o królewiczu. Warszawa (M. Ks. 132). M. Arct.
- Krzywda wynagrodzona. Warszawa (M. Ks. 117). M. Arct.
- Młyn na pokusie. Warszawa 1910.
- Niewidoma Marylka. Warszawa. (M. Ks. 115). M. Arct.
- Ocalona. Warszawa (M. Ks. 116). M. Arct.
- Polna Róża. Lili. 2 pow. dla dorast. pan. Warszawa. M. Arct 1910.
- Za głosem sumienia. Warszawa (Z. Cz. 95). M. Arct 1910.
- Izdebska Wł.** Boża Opieka. Dwie siostry. Warszawa (Z. Cz. 105). M. Arct 1910.
- Cnota i bogactwo. Warszawa (Z. Cz. 102). M. Arct.
- Jest to cnota nad cnotami trzymać język za zębami, przysłowie w 1 akcie prozą. Warsz (Teatr. dla młodz. 12) 1899.
- Naszyjnik Babuni, kom. w 1 akcie. Warszawa (Teatr. dla mł.). 1903, I wyd. 1879.
- O naszym królu Tułacz, opow. hist. Warszawa (Z. Cz. IV, 1). M. Arct 1909.
- Pamiętnik Babuni. Warszawa. Geb. i W. 1876.
- Pielgrzymka do Częstochowy. Warszawa. (Z. Cz. 103). M. Arct 1910.
- Praca bogactwem. Warszawa. Unger i Banarski 1877.
- Teatrzyk dla młodocianego wieku. Warszawa 1875. Geb. i Wolf.
- Trzewiczek królowej. Miłość synowska. Warszawa (Z. Cz. IV, 3). M. Arct.
- Ubogi dziadek. Warszawa (Z. Cz. 108). M. Arct 1910.
- Wianek. Warszawa 1871. Geb. i Wolff.
- Wiazka bławatków. Warszawa. Bogucki 1878.
- Wieczory z babunią. Warszawa 1863. Geb. i Wolff.
- Wiano macierzyńskie. Warszawa 1878.
- Jachowiczowa Antonina (z Ośniałowskich).** Abecadło polskie z kwiatami. Kraków 1840.
- Pierwsze nauczki dla Tadzia. Warszawa 1839.
- Przewodnik moralny dla wieku dzieciennego. Warszawa 1839.
- Jahołkowska.** W domu. Warszawa. Koliński 1897.
- Jadwiga z Łobzowa.** Jeszcze bajki na polnej miedzy przy zniwach podsłuchane dla dzieci napisane. Kraków 1910.
- Krakowiaczek ci ja. Zbiór wierszyków dla dzieci. Kraków 1908.
- Przed latami. Gawędy dziaduniowe. Kraków 1908.
- Jaraczewska Elżbieta.** Powieści krótkie, moralne dla dzieci. Warszawa 1842.
- Jaskółka.** Podwieczorki u Jadzi. Warszawa 1875.
- Jastrzębska.** Bogowie greccy i rzymscy. Warszawa 1911. (Bibl. mł. szk. 136). Geb. i W.
- Jerlicz E.** Krewni, pow. nagr. na konkursie „Przyj. Dzieci“. Warszawa 1896.

- Jerlicz E.** Przygody Tomka. Warszawa (Bibl. im. Prusa). Ks. Pol. 1900.
— Pawłowa. Warszawa. Ks. Pol. 1907.
— Rodzina Wróblewskich. Warszawa. Ks. Pol. 1911.
— Syn marnotrawny. Warszawa. M. Arct 1903.
— Dług ojcowski. Warszawa. M. Arct 1902.
— Wytrwałością a pracą. Warszawa. M. Arct 1902.
- Jeżewska L.** Powiastki Mamusi. 20 opow. dla dzieci. Warszawa. M. Arct 1906.
- Jędrzejewiczowa L.** Podróż Józia z Warszawy do wód szląskich. Warszawa 1830.
- Joteyko-Rudnicka Z. dr.** Co chemja dziś może. Warszawa. Geb. i W. 1899.
— Fosfor, jego własności, otrzymywanie i pożytki. Warszawa. G. Centnerszwer i S-ka 1899.
— Krzem, jego własności, związki i pożytki. Warszawa. Ks. Pol. 1903.
— Na łonie przyrody, pamiętnik wakacyjny. Warszawa. M. Arct.
— Nowe wieczory czwartkowe, opow. przyrodn. Warszawa. Gbb. i W. 1903.
— Saletra, jej własności i pożytki. Warszawa. Ks. Pol. 1911.
— Siarka, jej własności, otrzymywanie i pożytki. Warszawa. Ks. Tan. Wydawn. 1899.
— O różnych zwierzętach i zwierzętach uczonych. Warszawa. Ks. Pol. 1912.
— Węgiel, jego odmiany, własności i pożytki. Warszawa. Ks. Pol. 1903.
- Kaczkowska M.** Lalka. Warszawa (M. Ks. 41). M. Arct 1905.
— Piosenka siostry (Z. Cz. 139). Warszawa. M. Arct 1912.
- Kalksteinówna K.** Bolesław Chrobry. Warszawa. Dubowski. 1906.
— 10 powiastek dla dzieci. Warszawa (M. Ks. 39). M. Arct.
- Kamocka.** W imię dobra i prawdy. Warszawa. Geb. i W. 1885.
- Kaplińska Zofja.** Rozrywki na dni świąteczne. Powiastki, komedyjki i przypowieści moralne dla mł. Warszawa. F. Hösick 1880, wyd. 3 (I wyd. 1853).
- Kawecka H.** Kasia Szumigłowska. Tarnów. Menkes 1888.
— Na ziemiach i wodach według Scypiona. Tarnów. Menkes.
— Z kraju Inkasów (według Scypiona) 1888.
- Kęczkowska Z.** Góry Świętokrzyskie. Wiadomości hist., baśni, podania i t. p. Warszawa. M. Arct.
- Kietlińska-Rudzka J.** W krainach wiecznego lodu (z czesk). Warszawa. M. Arct.
- Kiewlicz Marja.** Moralne powiastki dla młodocianego wieku. Warszawa 1884.
- Koliskówna Mita.** Z dawnych czasów, cz. I i II. Warszawa. M. Arct 1907.
- Konopnicka Marja.** Dla dzieci. Warszawa. Lisowska 1902.

- Konopnicka Marja.** Historia o krasnoludkach i o sierotce Marysi. Warszawa. M. Arct 1896, wyd. 2 1904.
— Jak się dzieci w Bronowie bawiły. Warszawa. J. Mortkowicz 1911.
— Książka dla Tadzia i Zosi. Warszawa. M. Arct 1910.
— Moja książeczka oraz wesołe chwile. Warszawa. M. Arct 1891.
— Na jagody. Warszawa. M. Arct 1903.
— Nowe latko. Warszawa. Geb. i W. 1896, wyd. 2.
— O Janku Wędrowniczku. Warszawa. M. Arct 1894.
— Pod majowem słońkiem. Warszawa. M. Arct.
— Poezje dla dzieci. Warszawa. M. Arct 1910.
— Szczęśliwy świątek. Warszawa. M. Arct 1895.
— W domu i w świecie. Warszawa. M. Arct 1891.
— Wesołe chwile małych czytelników. Warszawa. M. Arct. 1889.
— Wiosna i dzieci. Warszawa. M. Arct 1891.
— Ziemie polskie. Krajobraz. Warszawa (Bibl. nar. 7). S. Bukowiecki 1907.
- K. M.** Olimpijczyk, opow. z czas. Peryklesa (podług P. O. Höckera). Warszawa. M. Arct.
- Kosmowska Irena.** Z południowej Słowiańszczyzny. Warszawa. Ks. Pol. 1909.
- Kowalska Bronisława.** Henryś i inne powiastki. Warszawa (M. Ks. 143). M. Arct.
— Niespodziana przysługa i inne powiastki. Warszawa (M. Ks. 145). M. Arct.
— Podarunek Janowej i inne powiastki. Warszawa (M. Ks. 138). M. Arct.
- Kowerska Zofja.** Dzielny chłopiec. Warszawa. M. Arct. 1909.
— Losy Adasia. Ofiara. Ona. Warszawa. M. Arct 1900.
— W Suchowskim dworze. Warszawa. Geb. i W. 1904.
- Krakowowa.** Branka tatarska. Warszawa. F. Hösick 1880.
— Kampanela (według ang. autora. Mercier). Warszawa. F. Hösick.
— Niespodzianka. Warszawa. Geb. i W. 1890, wyd. 11, (wyd. I wyszło 1844).
— Pamiętnik młodej sieroty. Warszawa. Geb. i W. 1906, wyd. 6.
— Powiastki prawdziwe dla dzieci. Warszawa. F. Hösick 1882.
— Powieści z dziejów naszych. Warszawa. F. Hösick 1882.
— Wieczory domowe. Warszawa 1848.
— Wspomnienia wygnanki. Warszawa. Geb. i W. 1895, wyd. 7, pierwszy raz drukowane w Zorzy 1843 r.
- z Krasieńskich M.** Z dawnej Polski, wiązanka z dziejów ojczy-
stych. Poznań 1909.
- Kreczyńska Julja.** Królewienka. Opowieść z życia pszczoł (z czes.
oryg. J. Mikulasza). Warszawa (Bibl. dz. wyborow.) 1908.
- Kruszewska.** Dzieciarnia.

- Krzeczowska M.** Co matka przyroda opowiedziała swym dzieciom (z ang.). Warszawa. M. Arct.
- Czwooro moich przyjaciół i inne opowiadania (z ang.). Warszawa. M. Arct.
 - Król złotej rzeki czyli czarni bracia (z Ruskina). Warszawa. M. Arct.
- Kuczalska Helena.** Pół tuzina komedijek. Upominek świąteczny i wakacyjny dla moich przyjaciół z Rabki. Warszawa 1900.
- Kuczyńska A.** Jak się bronią i chronią rośliny. Warszawa (Z. Cz. 128). M. Arct.
- Landowska E.** Dzieci matki przyrody, pogadanki o życiu zwierząt i roślin (przekł. z ang. oryg. A. W. Gould'a). Warszawa 1907.
- Lazarusówna F.** Moja gromadka. Warszawa. J. Mortkowicz. 1910.
- Opowiadanie wróbelka. Warszawa 1897.
 - Złoty pokój. Kraków. „Życie“ 1912.
- Legatowiczowa M.** Sześć opowiadań. Warszawa. Ks. Pol. 1902.
- Leja Emilia.** Fantazja i prawda. Warszawa. Geb. i W. 1874.
- Mali i więksi. Warszawa 1875.
 - Obrazki z dziejów starożytnych. Warszawa 1869.
 - Posiew cnoty. Warszawa 1869.
 - Przechadzki ojca z dziećmi po polu, łąkach, lesie i ogrodzie czyli świat roślinny w powieściach, rozmowach i opowiadaniach. Warszawa. F. Hössick 1881.
 - Serdeczny podarek dla dzieci. Warszawa 1867.
 - Kopciuszek, powieść z niedawnej przeszłości. Warszawa 1882.
 - Z miasta i ze wsi. Zbiór powieści. Warszawa 1867.
- Leliwa Wanda.** Włast czyli pierwsi chrześcijanie w Polsce (podług pow. J. I. Kraszewskiego—„Lubonie“). Warszawa. M. Arct 1910.
- Lendzka Helena.** Promyki światła. Warszawa. Ks. Pol. 1906.
- Leśniewska Bronisława.** Dobre chęci. Zbiór powiastek moralnych. Warszawa 1857.
- Ludwik z ciotką w Busku. Warszawa. 1869.
- Leśniewska Aleksandra.** Entuzjastka. Warszawa. Autorka 1912.
- Leśniewska Ludwika.** Kalendarz dla polskich dzieci na rok 1883. Poznań 1883.
- Lewandowska K.** Radość dziecięca. Warszawa. M. Arct.
- Witaj, wiosenko! Warszawa. M. Arct.
- Lewocka Katarzyna.** Bal w resursie i dworek na Topielu. Warszawa 1838.
- Powiastki dla dzieci z prawdziwych wydarzeń. Warszawa 1837.
- Lipska Marja.** Zbudzony rycerz, fant. scen. w 3 akt. Warszawa. Ks. Nauk. 1907.
- Lugas Jadwiga.** Scyzoryk. Warszawa. Ks. Pol. 1905.

- Ławska.** Szwajcarja i Szwajcarowie. Warszawa. Bibl. Spółczesna. 1904.
- Łopuszańska Marja.** Na złotym szlaku. Warszawa. T. Paprocki 1895.
- Odzyskany. W wiejskiej zagrodzie. 2 pow. dla mł. Warszawa. M. Arct 1900.
 - Okrutny wujaszek. Warszawa 1910. (Z. Cz. 94). M. Arct.
 - Bracia mleczni.
- Łubieńska Konstancja.** Bajki dla dzieci. Warszawa. 1841.
- Łukasiewiczówna K.** (Z upoważn. aut. przekł. M. Morawskiej). Serdeczni przyjaciele. Niania. Mateusz. Warszawa. Gebet. i W. 1911.
- M. A.** Mikołaj Rej z Nagłowic. Życiorys dla mł. Warszawa. Sp. Nakł. Tan. Wyd. 1899.
- Machczyńska Ant.** Powieści dla młodocianego wieku. Poznań 1868.
- Malecka Wanda.** Rozrywki dla dobrych dzieci. Warszawa 1829.
- Marja Halina.** Wiersze i deklamacje, wybrane dla mł. Warszawa. M. Arct 1899.
- Marcinowska Jadwiga.** Jan Kochanowski poza Czarnolasem. Warszawa. Ks. Pol. 1904.
- Powstanie Kościuszkowskie w r. 1794. Warszawa Ks. Pol. 1907.
- Markowska M.** Legendy o Chrystusie (ze szwedz. oryg. S. Lagerlöf). Warszawa. M. Arct.
- O królu węzów i o Jaśku, baśń tatrzańska. Warszawa. Ks. Pol. 1909.
- Marczewska Al.** Ignasz z Dubiecka. Warszawa. Nakł. prywatny 1885, wyd. II, (wyd. I—1877).
- O Pawełku, co szukał serca. Warszawa 1876.
 - Terenia, skowronek i sierotka. Warszawa 1865.
- Maleczyńska Józefa.** Pan Bóg pobłogosławi mej dobrej chęci, albo dobra pilna Wiktosia. Warszawa 1866.
- Marrené W.** Kazio. Warszawa. T. Paprocki 1881, wyd. II, M. Arct 1896.
- Marrené-Morzkowska Walerja.** Pensjonarki. Warszawa. Sennewald 1901.
- Wakacje w Warszawie, pogadanki o gmachach i zabytkach Warszawy i ich architekturze. Warszawa. M. Arct 1903.
 - Wakacje w Warszawie, pogadanki o osobliwościach Warszawy. Warszawa. M. Arct 1903.
- Maszeńska I.** Z życia dziewczyny. Warszawa. M. Arct 1903.
- Mirkowska Marja.** Leniwy Staś, komedijka dla dzieci. Lwów 1877.
- Młodnicka Wanda.** Fidrygałek. Bajka. Lwów 1912.
- Historia dziadka do orzechów (podług Aleks. Dumas'a). Lwów 1906.
 - Przygoda Adasia. Lwów 1912.
 - Rozmaitości dla młodych gości. Lwów 1908.

- Młodnicka Wanda.** Stare baśnie opowiedziane na nowo dla grzecznych dzieci. Lwów 1904.
- Zajmujące powiastki dla dzieci, (według rozmaitych źródeł). Lwów 1905.
 - 22 powiastki dla dzieci do lat dziesięciu. Lwów 1910. Połoniecki.
- Młynarska Kazimierzowa.** Przy kominku. Zbiór bajek dla dzieci. Warszawa. Geb. i W. 1901.
- Moimir Marta.** Dzieci pani Onufrowej. Powieść dla młodzieży. Kraków 1878.
- Monikowska.** Niezapominajki, pow. moralne dla dzieci. Warszawa. Sennwald 1849.
- Morawska Zuzanna.** Adjutant następcy tronu, pow. historyczna z czasów wojny 1870—71. Warszawa—Kraków. Geb. i W. 1912.
- Cukierki dla malutkich, 24 powiastki. Warsz. 1902. Geb. i W.
 - Czy to ciekawe? 16 krótkich powiastek. Warszawa. Trepte.
 - Fatalna pomyłka Konrada mazowieckiego. Warsz. 1909.
 - Giermek książęcy, pow. histor. z XII wieku. Warszawa. Geb. i W. 1890.
 - Jan Niewdźd. Warszawa. Geb. i W. 1900.
 - Jerzy Jaszczur Bażeński, pow. hist. z XV wieku. Warszawa. Geb. i W. 1898.
 - Król kurkowy.
 - Królewicz. Niedźwiedź, pow. hist. z XV i XVI w. Warszawa. Geb. i W. 1900.
 - Lalka Panny Gosi. Warszawa. M. Arct 1895.
 - Moje powiastki, 16 krótkich powiastek. Warszawa. Trepte 1902.
 - Na dworze królowej Anny Jagiellonki. Warszawa M. Arct. 1912.
 - Na zgłiszczach zakonu, pow. hist. Warszawa. Geb. i W. 1911.
 - Nasi znajomi. 12 powiastek dla dzieci. Warszawa. Geb. i W. 1895.
 - Paniczyk, pow. na tle współcz. Warszawa. M. Arct 1905.
 - Powiastki drobne. Warszawa. Geb. i W. 1893.
 - Powiastki prawdziwe. 16 krótkich powiastek dla mł. Warszawa. Trepte.
 - 9 powiastek historycznych dla młodszych dzieci. Warszawa. M. Arct 1910.
 - Pod Sasowym Rogiem, pow. z XIII w. Warszawa. Geb. i W.
 - Powieści dla moich przyjaciół. Warsz. Geb. i W. w. 2. 1908.
 - Przygody Imię Pana Mikołaja Reja. pow. z XVI w. Warszawa. Geb. i W. 1906.
 - Przygody trzech chłopczyków i jednej dziewczynki. Warszawa 1903. Geb. i W.
 - Rotmistrz Wybraniecki, pow. hist. Warsz. 1902. Geb. i W.
 - Szerszeniowie. Warszawa 1903.
 - Wielkie zdolności. Przygody Zygmunta. 2 pow. dla dzieci. Warszawa 1896. Geb. i W.

- Morawska Zuzanna.** Wilcze gniazdo. Warsz. 1888. Geb. i W.
- Witek z Kleparza. (Bibl. dla młodszych XII). Warszawa Geb. i W. 1896. Wyd. 2. 1907.
 - Wyspa wróżki Marty. Warszawa. Geb. i W. 1896.
 - Zabawy w dawnych czasach I (Półpoście, Na Bielanych, Placuszki, Zielona brama). Warszawa. (Z. Czyt. IV 10). M. Arct. 1909.
 - Zabawy w dawnych czasach II. (Wigilia św. Andrzeja, Gonitwy, Wszyscy święci w Nieświeżu), Warszawa. (Z. Cz. IV, 11). M. Arct. 1909.
 - Z lat dawnych. Wspomnienia i anegdoty o Stefanie Czarneckim, Janie Sobieskim, ks. Józefie Poniatowskim i in. Warszawa. Geb. i W. 1903.
 - Złota ostroga, pow. hist. z czasów ks. J. Poniatowskiego. Warszawa 1902. Trepte.
 - Z opowiadań młodego chłopca. Warszawa. (Bibl. dla mł. XIV). Geb. i W. 1898.
 - Z życia małych dzieci. 24 powiastki dla dzieci poczynających czytać. Warszawa. Geb. i W. 1890, wyd. 2.
 - Z dziejów Słowiańszczyzny kresowej. Warszawa „Przyjaciel dzieci” 1890.
- Mossoczowa M. (M. Koliskówna).** Starościc w Santaktyce, opow. z czas. Saskich. Warszawa. M. Arct 1911.
- Za orłami Napoleona. (Bibl. dla mł. XVI). Warszawa. Geb. i W. 1912.
 - O dobrym królu Popielu, zły Niemce, złotowłosym pastusku i 12 śpiących królewnach. Warszawa. M. Arct.
- Morkowiczowa J.** Cudowna podróż w 3 cz. (przekł. pracy S. Lagerlöf). Warszawa. G. Cent. i S-ka 1911.
- Nad dalekim cichym fjordem, (przekład dzieła A. G. Selmer). Warszawa. G. Centn. i S-ka 1911.
 - Stacho. Warszawa. G. Centn. i S-ka 1906.
 - Zaczarowana wyspa. Bajki i opowiadania dla dzieci. Warszawa. G. Centn. i S-ka 1907.
 - Dzieciństwo mateczki, (przekł. z oryg. A. G. Selmer). Warszawa. G. Centn. i S-ka 1906.
- Morzkowska Ant.** Bądźcie dobrze. 8 zajmujących powiastek. Warszawa. M. Arct. 1910.
- Co Bronia przez cały dzień robiła. Warszawa. Ks. Pol. 1908, wyd. 2.
 - Dzielni chłopcy. Warszawa. Ks. Pol. 1904.
 - Przygody Mani w zaczarowanym ogrodzie. Bajka. Warszawa. Geb. i W.
 - Żołnierz burski, opow. na tle wojny burów z anglikami. Warszawa. M. Arct 1904.
- Możkowska M.** Lalki Marychny. Warszawa. Trepte.
- Morzycka Faustyna.** Bez rodziny, (według pow. H. Malot'a). Warszawa. Ks. Pol. 1911.
- Cudowna historia Joanny d'Arc. Warszawa. Ks. Pol. 1902.
 - Dla rodziny, (z pow. H. Malot'a). Warszawa. Ks. Pol. 1904.

- Morzycka Faustyna.** Dzieło jednego życia podług książki murzyna Buckera Waszyngtona. Warszawa. Ks. Pol. 1912.
- Dzwon na wysokiej wieży. Warszawa. Ks. Pol. 1910.
 - Ignacy Krasicki. Warszawa. Ks. Pol. 1899.
 - Jan Zamoyski. Warszawa. Ks. Pol. 1899.
 - Juljusz Słowacki. Warszawa. Ks. Pol. 1901.
 - Pod nową gwiazdą. Zbiór komedijek. Warszawa. Ks. Pol. 1911.
 - Pójdźcie, o dziatki! Zbiorek wierszy Ad. Mickiewicza. Warszawa. Ks. Pol. 1906, wyd. 2.
 - Przygody Jakóba, (z pow. Alf. Daudet'a). Warszawa. Ks. Pol. 1903.
 - Przygody Robinsona. Warszawa. Ks. Pol. 1907, wyd. 3.
 - Sen Józia (z pow. Z. Urbanowskiej: „Gucio Zaczarowany“). Warszawa. Sp. Nakł. Tan. Wyd. 1891.
 - Wielki charakter, czyli życie Benjamina Franklina. Warszawa. Ks. Pol. 1896.
 - Wincenty Pol. Warszawa. Ks. Pol. 1899.
- Morzycka F. i Niewiadomska C.** Z różnych chwil. Warsz. 1909.
- M. R. (Morzycka-Brzezińska R.)** Antek Sierota (z pow. Tere-sy Jadwigi: Stacho). Warszawa. Ks. Pol. 1891.
- Bronek. Warszawa. (Wyd. im. Prusa). Ks. Pol. 1899.
 - Młodzieńcze lata Bolesława Krzywoustego z kroniki Marci-na Gallusa. Warszawa. Ks. Pol. 1900.
 - Piosenki z dziejów naszych. (Bibl. im. Prusa). Warszawa. Ks. Pol. 1910.
 - Powieści i baśnie z różnych autorów. Warszawa. Ks. Pol. 1907.
 - Przygody małego Araba w puszczach afrykańskich (po-dług G. Stanleja). Warszawa. (Bibl. im. Prusa). Ks. Pol. 1908.
 - Przygody Witka terminatora. (Bibl. im. Prusa). Warszawa. Ks. Pol. 1910. (Z pow. Z. Bukowieckiej „Młotem i kielnią“).
 - Rozrywki dla dzieci i młodzieży. Warszawa 1910.
 - W niewoli u słoń. (Bibl. im. Prusa). Warszawa. Ks. Pol. 1908.
 - Serce prawe (z pow. R. Rotha). Warszawa. (Bibl. im. Pru-sa). Ks. Pol. 1910.
 - Wygnańcy w lesie (z pow. M. Reid'a). Warszawa. (Bibl. im. Prusa). Ks. Pol. 1910.
- Mostowska A. (z Radziwiłłów).** Moje rozrywki. Warszawa. 1806.
- Mrozowicka Z.** Powiastki dla najmłodszych. Warszawa M. Arct. 1905.
- Mrozowicka Irena.** Marzenie Julka. Warszawa 1907. Dodatek do „Przyjaciela dzieci“.
- Nakwaska Anna.** Odwiedziny Babuni czyli powieści dla grze-cznych dzieci. 2 tomy. Warszawa, 1834 i 1843. Gałęzowski i Sennewald.
- Nidecka Wł.** Hasło. Warszawa. Skowroński 1900.

- Niewiadomska Cecylja.** Baśnie wschodu. Warszawa (Bibl. mł. szk. 140). Geb. i W. 1910.
- Legendy, podania i obrazki historyczne XII t. Warszawa. 1909.
 - Geb. i W. (Bibl. mł. szk. 102—106, 122—126, 133—133).
 - Nowa gwiazdka. Petersburg. K. Grendyszyński 1903.
 - O czym Zosia nie wiedziała. 20 powiastek dla dzieci. War-szawa. Geb. i W. 1897, wyd. 2 1909.
 - Odrodzona. Warszawa. Geb. i W. 1896.
 - Powiastki króciutkie dla małych dzieci. Warszawa. Geb. i W. 1897, wyd. 2.
 - Stracona. Warszawa. Geb. i W. 1897.
 - W kółku rodzinnym. Warszawa. Geb. i W.
 - Podróże Gulliwer (przekł. z ang.). Warszawa. Geb. i W.
- Obrepalska Marja.** Przekład Amicisa. Pamiętnik chłopca. I wy-danie 1879.
- Okołowiczówna Stanisława.** Świątełka. Powiastki dla młod-szej dziatwy. Warszawa. Geb. i W. 1907.
- Zli i dobrzy, powiastki dla dzieci. Warszawa. Geb. i W. 1905.
- Oksza J.** Opowiadania o półbogach i bohaterach greckich. War-szawa (Bibl. mł. szk. 137). Geb. i W. 1910.
- Przygody Odysseusza w powrocie do domu z pod Troi. Warszawa 1910. Geb. i W. (Bibl. mł. szk. 131).
 - Wojna Trojańska. Warszawa (Bibl. mł. szk. 129). Geb. i W. 1910.
- Omańkowska J.** Miłe śpiewaki naszych pól, gajów i ogrodów, ich życie i obyczaje. Warszawa 1903.
- Omańkowska F.** Sześć nowych jasełek oraz deklamacji i dja-logów na czas Bożego Narodzenia. Poznań 1908.
- Orsza H.** Nasza dziatwa, opow. hist. z różn. autorów. Warsza-wa. Sp. Nakł. Tan. Wyd. 1899.
- Święty Jan Kanty i jego czasy. Warszawa. Ks. Pol. 1903.
 - Teofil Lenartowicz, lirnik mazowiecki i jego pieśni. Łódź. Warszawa 1899.
 - Z życia królowej Jadwigi. Warszawa. Ks. Pol. 1909.
- Oseka J.** Lodowa Pani, baśń. Warsz. 1908 (M. Ks. 75). M. Arct.
- Królestwo złocieńców. Warszawa. M. Arct 1908.
 - O wielkim Kalifie i dobroczynnym gienjusz. Baśń. War-szawa (Z. Cz. 101). M. Arct 1910.
 - W wigilję Bożego Narodzenia. Warszawa (M. Ks. 89). M. Arct.
 - Zaczarowane jezioro, baśń. Warszawa. M. Arct 1910.
 - Zakłète krainy, baśnie czarodziejskie: Mocarz wód. Noc letnia. Warszawa. M. Arct.
- Osipowska J.** Podarunek cioci czyli powieści dla dorastających dzieci, ofiarowane Helence i Ksawerciovi. Warszawa 1843.
- Ostrowska Br.** Książeczka Halusi. Warszawa. G. Centn. i S-ka 1906.
- Orzeszkowa E.** Przygody Jasia. Warszawa. Sp. Nakł. 1896 (dru-kowane po raz pierwszy w książce p. t. *Świątełko* w 1884).

- Pazurek Mieczysław.** *) Filuś, Milnś i Kizia. Warszawa. M. Arct 1897.
 — Nasze kotki. Warszawa. M. Arct.
 — Nasze kotki. Warszawa. M. Arct.
Piasecka J. Antek Ofiarnik. Warszawa (M. Ks. 71). M. Arct 1908.
 — Wspomnienia Haliny. Warszawa. Geb. i W. 1901.
 — W obronie honoru. Warszawa (Z. Cz. 107). M. Arct 1910.
Piasecka Zofja. Przygody Wójtaszka. Warszawa. M. Arct 1908.
Plewińska M. Powiastki dla moich siostrzeńców i siostrzenic. Warszawa 1875.
Pniowerówna R. Bratnie dusze. Komedijka w 1 akcie. Lwów-Złoczów 1910.
Podgórska. Dwie mazurki (wyczerpane).
Połaniecka J. Prawdziwe zdarzenia z życia dzieci, powiastki i wierszyki. Warszawa. Trepte.
Popławska F. Dla przyszłości. Lwów 1900.
Popławska Marja (z Łozińskich). Obrazki z życia dla młodocianego wieku. Warszawa 1877 (wyd. 2-gie).
Porawska Br. Druga matka. Warszawa. Orgelbrand 1892.
 — Jedynaczka. Warszawa 1896.
 — List Janka do królowej Marji Leszczyńskiej. Warszawa (M. Ks. 113). M. Arct.
 — Polne Różyczki. Warszawa 1896.
 — Reginka. Prawdziwe bogactwo. 2 pow. dla dorast. pan. Warszawa. 1 wyd. T. Paprocki 1887. 2 wyd. — F. Hösick. 1911.
 — Tolo awanturnik. Warszawa (M. Ks. 112). M. Arct.
 — W imię koleżeństwa. Warszawa. T. Paprocki.
Porazińska Janina. W noc wiosenną, baśń scen. w 3 odsł. Warszawa. „Przyj. dzieci“ 1912.
Prażmowska Teresa. Koty i kłopoty. Warszawa. T. Paprocki.
 — Podarek Babci. Warszawa. T. Paprocki 1893.
 — Trzy niedźwiedzie. Warszawa. T. Paprocki.
 — W dziewiczych lasach Ameryki. Warszawa. T. Paprocki 1903.
Pruszkowa S. Nowe powieści dla dojrzałej młodzieży. Warszawa. Sennwald 1868.
 — Rozrywki dla młodocianego wieku, 4 tomy. Warszawa Glücksberg 1884. (Wydanie pierwsze wyszło serjami w latach: 1856, 1857 i 1860).
Prusiecka J. Nowe powiastki dla dzieci. Warszawa 1848.
 — Powieści moralne. Warszawa 1843.
Puffkowa Emilja (z Kurowskich). Baśnie wielkopolskie, zebrane dla młodzieży. Leszno 1863.
Raczyńska M. Dzienniczek Hanusi Tynieckiej. Lwów. H. Altenberg 1911.

*) Konopnicka Marja.

- Radolińska Eug.** Pamiątka dla gmin Zborowa i Rychnowa. Rozmowy i powiastki dla dzieci wiejskich. Kalisz 1863.
 — Podarek dla Anusi. Poznań 1853.
Rogoszówna Zofja. Dziecinny dwór. Kraków. G. Geb. i Sp. 1911.
 — Opowieści o Gdakaczu, Gdakuli i Gdakuleńce. Lwów 1911. Ks. Pol.
Rzepecka H. Poznań. Warszawa (Bibl. mł. szk. 139). Geb. i W. 1910.
 — Ojczyzna w piśmie i pomnikach. Poznań 1911.
Sadowska Ant. Obrazki dla dzieci. Warszawa. Geb. i W. 1911. wyd. 2.
Saulsonowa R. Wiazanka powiastek wierszem napisana. Kraków 1879.
Ścisłowska Z. Dobra ciocia. Lublin 1873.
 — Obrazki zdjęte z rzeczywistości. Warszawa 1858.
 — Powieści dla dzieci na tle miejscowych zdarzeń. Lublin 1854.
 — Wspomnienia z przejażdżki po kraju. Warszawa 1857.
Sempołowska St. i Unszticht-Bernsteinowa J. Dla przyszłości. Warszawa. G. Centn. i S-ka 1907.
Sękowska B. Wiazanka dla młodocianego wieku. 20 powiastek obyczajowych. Warszawa. Geb. i W. 1898.
Skrzyńska K. Co można widzieć przez szkła powiększające. Warszawa. Ks. Pol. 1901.
 — O mieszkańców mórz i oceanów. Warszawa. Wyd. im. Stażycy. Ks. Pol. 1909.
 — Świat niewidzialny czyli świat widziany przez mikroskop. Warszawa. Geb. i W. 1900.
Skimborowiczowa Anna. Z domu i ze świata. Warszawa 1875. Orgelbrand.
 — Dzieci pani Sojeckiej na wakacjach. Warszawa 1876.
 — Powiastki ciekawe dla dzieci. Warszawa 1865.
 — Powiastki wesołe dla dzieci. Warszawa 1857.
Ślczkowska M. Wśród dziejowej zawieruchy (1758—1796). Kraków. Friedlein 1903.
 — Z orląt orły. Powiastki i obrazy hist. dla młodz. Kraków 1906.
Sosińska Faustyna. Dla swoich. Warszawa. Ks. Pol. 1908, wyd. 2.
 — Doktor Mahomet. Warszawa. Ks. Pol. 1908.
 — Syn pułku. Warszawa. Ks. Pol. 1907.
Stadnicka L. hr. Dla moich dziewczynek.
Stankiewiczowa Z. Na polach Grunwaldu. Lwów 1910.
Stattlerowa Cecylja. Komedijki. Warszawa. Geb. i W. 1911.
Stattler K. Wasi towarzysze. Warszawa. M. Arct 1900.
Stefanowska M. Co się dzieje w ulach? Życie i obyczaje pszczoły zwyczajnej. Warszawa. Sp. Nakł. Tan. Wyd. 1906, wyd. 2.

- Stefanowska M.** Miłość macierzyńska w świecie zwierzęcym. Warszawa. Ks. Pol. 1902.
- Życie w oceanie. Opis popularny roślin i zwierząt morskich. Warszawa. M. Arct 1905.
- Studnicka-Gizbert W.** Kraj lat dziecińczych. Dla młodych serc. Wilno. G. W. 1912.
- Dzieci polskie. Lwów. Wydawnictwo Tow. pedagog.
- Strażyńska.** Królewska wnuka. Kraków. „Czas“ 1898.
- Sieciech i królewicze. Kraków. Kluczycki 1897.
- Strebejko Marja.** Bohater Pawełka. Krzeselko Karolka. Pieszczołka. Polowanie na lisa, powieść dla mł. Warszawa. M. Arct 1906.
- Pierwsi ludzie na księżycu podług Wellsa. Warszawa. M. Arct.
- Szalayowa W.** Jaselka z muzyką. Warszawa. Bibl. Macierzy 62.
- Jaś Morusek. Warszawa. Trepte.
 - Mali bohaterowie z r. 1863. Żłoczów. Zuckerk 1904.
 - Zemsta Jaśka. Zaręba. Warszawa. M. Arct 1907.
- Szaniawska Karolina.** Na pensji. Warszawa 1903.
- Przygody czyżków. Warszawa. G. Centn. i S-ka 1899.
 - Teatr dla dzieci. 6 komedijek jednoaktowych. Warszawa. Teatr dla mł.
- Szwykowska Jadwiga.** Komedyjki dla dzieci od lat 5 do 8. Warszawa 1855.
- Sterling H.** Staw i rzeka (podług Ar. Buckley). Warsz. M. Arct.
- Życie owadów (podług Ar. Buckley). Warszawa. M. Arct.
 - Życie ptaków (podług Ar. Buckley). Warszawa. M. Arct.
- Szymanowska F.** Blichtr i złoto. Warszawa. F. Hösick 1881.
- Książka Babuni. Warszawa. Geb. i W. 1890.
 - Pamiętnik Laury. Warszawa. F. Hösick. 1878.
- Sulicka Aniela.** Dobra wróżka (wolny przekład z franc.). Warszawa. Geb. i W. 1895.
- Świderska Marja.** Garbusek. Warszawa. Orgelbrand 1888.
- Opowiadania historyczne. Warszawa. Geb. i W. 1887.
- Teresa Jadwiga.** Antek Sierota. Warszawa. M. Arct 1889.
- Teresa Jadwiga (Papi).** Aktea, pow. na tle dziejów rzymskich. Warszawa. „Przyj. dzieci“ 1897.
- Biała gołąbka (Księżniczka Czerska). Warszawa. Geb. i W. 1905. wyd. nowe.
 - Błysnęło i zgasło. Warszawa. Borkowski 1898.
 - Bracia. Petersburg. Grendyszyński 1903.
 - Brzask. Warszawa. Ks. Pol. 1907.
 - Córka Faraona (tł. z Ebersa). Warszawa. „Przyj. dzieci“. 1899.
 - Chwile rozrywki. 6 moralnych powieści dla starsz. dzieci. Warszawa. Sennewald 1876.
 - Dobre dziewczynki. Powiastki i opowiadania. Warszawa. M. Arct 1903.

- Teresa Jadwiga (Papi).** Doczekali. Warszawa. Ks. Pol. 1912, wyd. 3.
- Dwa gniazda, pow. hist. Warszawa 1905.
 - Dwaj mistrze. Warszawa. Lisowska 1898.
 - Dwie siostry, opow. hist. z czasów państwa rzymskiego. Warszawa. „Przyj. dzieci“ 1894.
 - Dworzanin królewicza Jakóba. Warszawa 1902.
 - Dziedzice Otoka. Warszawa. Geb. i W. 1895.
 - Dzielną dziewczyną, opow. na tle dawnych czasów. Warszawa. M. Arct 1911.
 - Gabryela (z portretem Żmichowskiej). Warszawa. Geb. i W. 1902.
 - Kara Boża. Wilczek. 2 pow. hist. dla mł. Warsz. Geb. i W. 1898.
 - Klementyna, pow. na tle życia K. Hofmanowej. Warszawa. Geb. i W., wyd. nowe.
 - Kopciuszek. Warszawa. F. Hösick 1885.
 - Krzywousty. Petersburg 1901.
 - Książę gór i przepaści. Warszawa. Borkowski 1899.
 - Nad przepaścią. 1901.
 - Na pobratymczej ziemi. 4 powieści. Warszawa. F. Hösick 1889.
 - Nowe opowiadania Ciotki Ludmiły. Petersburg. K. Grendyszyński 1897.
 - Obrazki dziejowe. Warszawa. Geb. i W. 1879.
 - Obrazki z życia znakomitych Polaków i Polek. Petersburg. Grendyszyński 1899.
 - Odnowiciel. Petersburg. Grendyszyński 1898.
 - Ognisko rodzinne. Warszawa. T. Paprocki 1893.
 - Opowiadania Ciotki Ludmiły. Warszawa. Geb. i W. 1891.
 - Orle skrzydła. Warszawa 1899.
 - Panna Henia. Warszawa. Ks. Pol. 1907, wyd. 2.
 - Podarek dla dobrych dzieci. Warszawa. Sennewald 1882.
 - Podarunek Wujaszka. Warszawa. M. Arct 1892.
 - Pod Cecorą. Warszawa. Ks. Pol. 1900.
 - Pojednani, pow. z czasów Napoleona I. Warszawa-Kraków. Geb. i W. (Bibl. dla mł. szk. XV) 1912.
 - Przed świtem. Petersburg. Grendyszyński 1897.
 - Różne ścieżki. Krków. G. Geb. i Sp. 1892.
 - Stracony, pow. współcz. Warszawa. Geb. i W. 1912.
 - Syn kmiecy. Warszawa. M. A. Wizbek 1897.
 - Święta Jadwiga. Warszawa. Ks. Pol. 1906, wyd. 2.
 - Szlachetne marzenia. Warszawa. Sennewald 1883.
 - Szlachetne serca (Miłosierdzie. Niekochana. Pocziwe zamiary). M. Arct 1897.
 - Talizman Janka. Warszawa. „Przyj. dzieci“ 1895.
 - Walka. Warszawa. T. Paprocki 1895.
 - Wielki król. Petersburg. K. Grendyszyński 1898.
 - W imię przyjaźni, pow. hist. Warszawa 1900.
 - Wojna domowa. Petersburg 1902.
- Kobieta polska.

- Teresa Jadwiga (Papi).** W słońcu, pow. hist. na tle epoki saskiej. Warszawa. Geb. i W. 1903 wyd. 2.
- Wycieczka w góry Ojcowa. Warszawa. M. Arct. 1898.
 - Z czasów Jadwigi i Jagiełły. Warszawa. M. Arct. 1907.
 - Z dobrych czasów, powieść z XIII w. 2 tomy Warszawa 1905.
 - Z lat minionych. 3 pow. hist. dla mł.: Warszawa. Geb. i W. 1887.
 - Złe i dobre duchy, pow. zalecona na konkursie „Przyj. dzieci”. Warszawa. Geb. i W. 1896.
 - Z obcych dziejów. 2 pow. hist. Warszawa. Geb. i W. 1897.
 - Z przeszłości, pow. hist. Warszawa. Geb. i W. 1891.
 - Z różnych sfer. Warszawa. F. Hösicke 1888.
 - Ze świata rzeczywistości i ze świata fantazji. Pięć powiastek. Warszawa. Sennwald 1878.
 - Zwycięzca z pod Kircholmu. Warszawa. (Wyd. im Prusa). M. A. Wizbek 1898.
- Unszlichtówna.** Wiązanka wierszyków. Warszawa. G. Centn. i S-ka 1896.
- Urbanowska Zofja.** Atlanta czyli przygody młodego chłopca na wyspie tajemniczej. Warszawa. Geb. i W. 1894.
- Gucio zaczarowany. Warszawa. Geb. i W. 1884. wyd. 4-te 1897.
 - Księżniczka. Ku czci ś. p. P. Krakowowej. Powieść, uwieczona nagrodą konkursową. Warszawa. Geb. i W. wyd. 1 1886, wyd. 4.
 - Róża bez kółców, opow. na tle przyrody tatrzańskiej. Warszawa. Geb. i W. 1903.
 - Wojna w czasie pokoju. Warszawa. Geb. i W.
 - Wszechmocni. 2 tomy. Warszawa. Geb. i W. 1908.
- Warnkówna J.** Czytajcie dzieci! Warszawa. Sadowski 1901.
- Gwiazdka dla małych przyjaciół. Warszawa. M. Arct. 1895.
 - Jasiek Pliszka. Warszawa. Geb. i W. 1903.
 - Magnes. Warszawa 1901.
 - Mały Grajek. Warszawa. Orgelbrand 1896.
 - Marysienka, albo dwa miesiące pobytu na Rugji. Warszawa. M. Arct. 1895.
 - Na skrzydłach fantazji. Warszawa. E. Wende i S-ka 1905.
 - Pieśń poranna. Warszawa. Geb. i W. 1903.
 - Pieśń wieczorna. 15 powiastek dla dzieci. Warszawa. Geb. i W. 1903.
 - Powiastki Cioci. Warszawa. M. Arct. 1896.
 - Pozdrowienie z pól i lasów (z czesk. oryg. Sokolowej-Wilmy). Warszawa. M. Arct.
 - Przyjaciel naszej wioski. Zbiór pożytecznych opowiadań. Warszawa 1912.
 - Przy domowym ognisku, baśnie i podania oryginalne i naśladowane. Warszawa. M. Arct. 1907.
 - Uciechy wiejskie Zosi i Władzia. Warszawa. M. Arct. 1899.
 - Władzio nad morzem. Warszawa. Geb. i W. 1901.

- Warnkówna J.** Wśród skogów Szwecji i fjordów Norwegii. Warszawa. Geb. i W. 1909.
- Zajmujące bajki dla dzieci. Warszawa. (Z. Cz. 55-64). M. Arct.
 - Kwiecie paproci. Warszawa. M. Arct. 1896.
- Weryho Marja.** Co mi powiesz? Powiastki dla małych dzieci. Warszawa. Geb. i W. wyd. 2. 1902.
- Co słonko widziało. 34 powiastki dla małych dzieci. Warszawa. Geb. i W. 1905, wyd. 4.
 - Co znalazłem w stawach i kałużach. Warszawa. M. Arct. 1907.
 - I ja już czytam. 50 powiastek dla małych dzieci. Warszawa. Geb. i W. 1901, wyd. 4.
 - Nacia na pensji. Warszawa. Geb. i W. 1899, wyd. 3.
 - Nasi przyjaciele. Powiastki i pogadanki. Warszawa. M. Arct. 1888, wyd. 3—1900.
 - Nieproszeni goście. Dla małych dzieci. Warszawa. T. Paprocki 1900.
 - Las. Warszawa. Geb. i W. 1893.
 - Opowiadania prawdziwe. 16 powiastek dla dzieci, Petersburg. Grendysz. 1902, wyd. 2.
 - Opowiadania ze świata zwierzęcego. Warszawa. M. Arct. 1912.
 - Pies. Warszawa. Zaleski 1889.
 - Roboty z papieru. Warszawa. (M. Ks. 34). M. Arct.
 - Wczasy. Powiastki dla małych dzieci. Warszawa. Geb. i W. 1901.
 - W ogródku Naci. Warszawa. Geb. i W. 1896.
 - W jaki sposób ozdobić choinkę. Warszawa. (M. Ks. 35). M. Arct.
 - W lecie. Warszawa. Geb. i W. 1896.
 - Wróble. Warszawa. E. Skiński 1899.
 - W ich świecie. Warszawa—Kraków. Geb. i W. 1911.
 - Wśród swoich. Petersburg 1900.
 - W upominku. (Dla Józki). Warszawa. Geb. i W. 1896. M. Arct. 1912.
 - W zimie. Warszawa. Geb. i W. 1897, wyd. 2. 1908.
 - Zabawy i zajęcia dziecięce. Warszawa. (M. Ks. 33). M. Arct.
- Weryho M. i Gębarski S.** W zaklętym królestwie. Petersburg. K. Grendyszyński 1898.
- Węgierska Zofja (z Kamińskich).** Legiendy historyczne. Poznań 1853.
- Marynka czarownica, opowiadanie mojej piastunki. Warszawa 1852.
 - Obrazy wieku dziecinnego. Wrocław 1850.
 - Podróż malownicza po najciekawszych okolicach ziemi naszej. Wrocław 1853.
 - Nowa podróż malownicza. Berlin 1860.
 - Staś i Jadwisia. Powiastki dla grzecznych dzieci. Wrocław 1855.
 - Nowe wiązanie Helenki. Wrocław 1853.

- Węslawska E.** Poprawa figlarki (z ang. przerob.). Warszawa. M. Arct 1903.
- Wakacje w Olszance, Warszawa. M. Arct 1911.
- Wila.** Jaśkowe dzieciństwo. Warszawa. (M. Ks. 31). M. Arct 1905.
- Tam dobrze, gdzie nas niema, opow. odznaczone na konkursie „Gazety Świątecznej”. Warszawa. Ks. Pol. 1908.
- Wisława.** Mali Samarytanie. 17 opowiadań dla młodz. Lwów 1908.
- Perełki. 10 powiastek dla dzieci. Lwów—Złoczów 1911.
- Wołyńska K.** Jurek Bronicz. Warszawa. M. Arct 1911.
- Małe mamusie. Warszawa. M. Arct.
- Na wybrzeżu. Warszawa. M. Arct.
- Podróż do Cioci. Warszawa. M. Arct.
- Przyjaciele z podwórka. Warszawa. M. Arct.
- Z pola i lasu. Warszawa. M. Arct.
- W domu. Warszawa. M. Arct.
- W małym domku. Warszawa. M. Arct.
- Wójcicka Jadwiga (z Zakrzewskich).** Mój dobroczyńca. Warszawa. Geb. i W. 1890.
- Weychert-Szymanowska Wł. i Bruner Wanda.** Świat czarów. Zbiór baśni i legend, ser. I i II. Warszawa—Łódź. Fiszer. 1912.
- Win. Mar.** Ptaszki. Warszawa. Autorka 1911. Skł. gł. w księg. Geb. i W.
- Wojkowska Julia.** O pocziwym Janku i dobrej Marysi. Poznań 1846.
- Wysłouchowa M.** Adam Mickiewicz, jego życie i dzieła. Lwów. H. Altenberg 1898.
- Konstytucja 3 maja. Lwów. H. Altenberg 1892.
- Kornel Ujejski. Kraków. Tow. szk. lud. 1906.
- O Kościuszcze. Lwów. Wyd. im. T. Kościuszki 1894.
- Seweryn Goszczyński. Lwów. Autorka 1896.
- Za wolność i lud. Lwów. H. Altenberg 1903.
- Zajączkowska Z.** (podług Melville'a). Cztery miesiące pobytu na jednej z wysp Markizów. Warszawa. Orgelbrand 1882.
- (według F. Gerstaeckera). Jak wygląda świat i co się na nim znajduje. Opow. geograf. i przyrodn. Warszawa. M. Orgelbrand 1876.
- Trzy powieści. Warszawa. Orgelbrand 1880.
- Zaleska M. J.** Bajeczki prawdziwe (według Z. Kornaz). Warszawa. Geb. i W. 1897, wyd. 5.
- Dwie siostry. Warszawa. Geb. i W. 1888.
- Gwiazdka dla grzecznej diatwy. Warszawa. Geb. i W. 1893, wyd. 2.
- Gwiazdka Sudanu. Przygody podróżników w Afryce Środkowej (naśl. z franc. oryg. M. Prévost-Duclos). Warszawa. Geb. i W.
- Iskierki. Warszawa. Geb. i W. 1894, wyd. nowe (I wyd. 1890).
- Listki i ziarnka. Warszawa. Geb. i W. 1894, wyd. nowe.

- Zaleska M. J.** Mały lord (tłum. z ang.). Warszawa. Geb. i W. 1880, wydanie 3.
- Mieszkaniec puszczy (przerob. z pow. Cooper'a). Warszawa. Geb. i W. 1894, wyd. 2.
- Młody wygnaniec. Przygody wśród puszczy i stepów amerykańskich (przeł. z R. Rotha). Warszawa. Geb. i W. wyd. 4.
- Niezgodni królewicze i królowa Perłowego Pałacu. Warszawa. Geb. i W. 1889.
- Odgłosy gór i dolin. Warszawa. Geb. i W. 1887.
- Ostatnie iskierki. Warszawa. Geb. i W. 1893.
- Pamiętnik młodej dziewczyny. Warszawa. Geb. i W. (tłum. z ang.) 1892.
- Księżniczka Katarzyna (tłum. z ang.). Warszawa. Geb. i W. 1892.
- Przygody młodych podróżników. Warszawa. Geb. i W. 1891.
- Przygody młodego podróżnika w Tatrach. Warszawa. Geb. i Wolff 1892, wyd. 2. (Wyd. I 1882).
- Snopek. Warszawa 1884. Orgelbrand.
- Świątek Zosi. Warszawa 1881, wyd. 2. Geb. i W. 1893.
- Wesele zięby. Warszawa. Ks. Pol. 1907, wyd. 2.
- Wędrowniki po niebie i ziemi (wyczerpane). Warszawa 1873.
- Wieczory czwartkowe. Warszawa. Geb. i W. 1873.
- Wiewiórka. Pogrzeb szczura. Warszawa. Bibl. mł. szk. 65. Geb. i W. 1909.
- Wyprawa po skarby ukryte wśród puszczy. Przygody podróżników w Australji (wolny przekł. z franc.). Warszawa. Geb. i W. 1888.
- Z krainy czarów. Legiendy, baśnie i podania najpiękniejsze swojskie i obce. Warszawa. F. Hössick 1890.
- Z pałaców i chat (naśl. z ang.). Warszawa. Geb. i Wolff. 1885.
- Zaleska M. J. i Borkowska A.** Wakacje Janka i Zosi. Opowiadania o znakomitych wynalazkach przemysłu i sztuki, o cudach przyrody i wypadkach codziennego życia. Warszawa 1874. Nakład Kroniki rodzinnej.
- Zaleska Gabryela.** Pierwsza kolenda. Warszawa. (M. Ks. 114) M. Arct.
- Zaleśka Ant.** Dobre dzieci, zbiór powiastek. Warszawa. T. Paprocki 1893.
- Zarzycka R. M.** Powieści dla dzieł polskich. Kraków 1874.
- Zielińska M.** Branka litewska. Warszawa. Rymowicz 1884.
- Dzieciący świat pośród lasów, pól i chat. Warszawa. Geb. i Wolff 1885.
- Na tle swojskim. Powiastki z dawnych czasów. Warszawa. Orgelbrand 1884.
- Nad jeziorem. Warszawa. (M. Ks. 101). M. Arct.
- Szesnaścieletni wojewoda. Warszawa. Orgelbrand 1891.

- Zielińska M.** Teatrzyk amatorski dla dzieci. Warszawa. T. Pa-procki 1888.
— W szkole życia. Praca premjowana na konkursie „Przegl. Pedagog.” 1887. Warszawa. L. Szyller-Rapacki.
— Wiewiórki. Warszawa. (M. Ks. 43). M. Arct. 1905.
Zielińska Anna. Jagienka, opow. na tle napadów tatarskich. Warszawa. M. Arct 1911.
— Nieznany bohater śląski, pow. hist.
— Syn Ukrainy, pow. z czasów konfederacji barskiej. War-szawa. M. Arct 1909.
— Na zamku Nasielskim. Warszawa. M. Arct 1906.
z Rymanowa Zofja. Powiastki i nauczki dla Stasia i Jadwisi. Warszawa. F. Hösick 1879.
— Powiastki Babuni. Warszawa. F. Hösick 1882.
— 165 powiastek dla dzieci. Warszawa. F. Hösick 1891, wy-danie 2.
— Powiastki dla Helenki. Warszawa. F. Hösick 1884.
Żeleńska Wanda. Znakomite niewiasty. Warszawa 1877.
Żmichowska N. Dańko z Jawuru, pow. na tle hist. Warszawa 1902. M. Arct. (Drukowane po raz pierwszy w „Pielgrzy-mie“ Eleonory Ziemięckiej).
Życka L. Wilno. Warszawa. Geb. i Wolff 1912.

DOPEŁNIENIE.

Książki, których tytuły odszukano już po wydrukowaniu niniejszej broszury.

- Dziewicka Adela.** Biuro porady dla matek. Kraków 1908.
— Odpowiedzialność matek pod względem religijnym. Kra-ków 1908.
Fudakowska Anna. O wychowaniu (Pogadanka popularna). Lublin 1908.
Popielówna Zofja. Odpowiedzialność matek za zdrowie w ro-dzinie. Kraków 1908.
Straszewska Marja. Zgoda w rodzinie, jako przykład dla dzieci. Kraków 1908.
Włodkówna Bronisława. Dla swoich. Warszawa 1912. Ks. Pol.



9900.

SPIS RZECZY.

	str.
Kobieta polska jako autorka pedagogiczna	3
Biblijografja.	
I. Dzieła i broszury z dziedziny pedagogiki, psy-chologii dziecka i higieny szkolnej	29
II. Podręczniki i książki pomocne przy nauczaniu (czytanie, dopełniające wykład)	35
III. Książki dla dzieci i młodzieży.	45
Dopełnienie	70

